

<https://ssoss.ui.ac.ir/?lang=en>

Strategic Research on Social Problems in Iran

E-ISSN: 2645-7539

Vol. 12, Issue 1, No.40, Spring 2023, pp. 67-90

Received: 06.06.2023 Accepted: 09.10.2023

Research Paper

Construction and Validation of Citizenship Behavior Questionnaire for Students

Elham Irannezhad

Ph.D. Student, Department of Psychology, Isfahan (Khorasgan) Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran
elhamirannehad@yahoo.com

Ali Mehdad *

Associate Professor, Department of Psychology, Isfahan (Khorasgan) Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran
alimahdad.am@gmail.com

Mohsen Golparvar

Professor, Department of Psychology, Isfahan (Khorasgan) Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran
drmgolparvar@hotmail.com

Introduction

From a social psychology perspective, a citizen, who possesses awareness of their own rights and the rights of society, understands themselves as a member of society, and comprehends the broader societal objectives, has a responsibility to fulfill their obligations towards that society. In the 21st century, citizenship encompasses not only knowledge of one's rights but also the willingness to act independently, ensuring that decisions and behavior consistently reflect moral considerations, social justice, and human dignity. Citizenship encompasses various dimensions, including political, civil, social, environmental, and sustainability. Additionally, the expansion of virtual spaces and media has given rise to new dimensions known as media and digital citizenship within the realm of modern citizenship. An important aspect to consider after discussing the comprehensive dimensions of modern citizenship is that, despite the increasing focus of scientific societies on citizenship education in recent years, it remains challenging to assess the impact of citizenship education without a suitable and comprehensive measurement tool, particularly for Iranian society. A review of available tools from outside of Iran reveals that each tool only addresses a specific aspect of citizenship behaviors. Most of these tools prioritize dimensions, such as attitude, thinking, and knowledge, often neglecting the behavioral dimension. Therefore, the purpose of this study was to construct and validate a citizenship behavior questionnaire that could encompass inclusive and comprehensive dimensions for students. By implementing this validated tool before and after educational interventions, it could be utilized to evaluate citizenship across various domains and assess the effectiveness of educational interventions.

Materials & Methods

To develop a questionnaire for measuring citizenship behaviors across political, civil, social, environmental, sustainable development, media, and digital dimensions, relevant items were selected from the most suitable existing questionnaires in this field. A comprehensive set of questions was created for each dimension and duplicate items were eliminated. Attitude items were modified to measure behavior and supplementary questions were combined. The resulting questionnaire consisted of 106 items, which were then reviewed by 5 experts in the field to assess content and form validity.

The target population for this research comprised

students from Isfahan universities during the first half of the academic year 2022-2023. Multi-stage cluster sampling was employed to select the participants. A total of 579 individuals completed the questionnaire, but 22 incomplete responses were excluded from the analysis. Therefore, 557 questionnaires were considered complete and suitable for analysis. A scoring system was established, where a score of 1 represented "never" and a score of 4 represented "always," except for items 30 and 85, which were reverse-scored.

Discussion of Results & Conclusion

The majority of participants in this study were female students, who were single, with an average age of 22.99

*Corresponding author

Irannezhad, E., Mehdad, A., & Golparvar, M. (2023). Construction and validation of citizenship behavior questionnaire for students. *Strategic Research on Social Problems in Iran*, 12(1), 67-90.

2645-7539 / © University of Isfahan

This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

<https://doi.org/10.22108/srsp.2023.137899.1909>

years. Following the criterion of factor load in the revision process, several items were removed from the questionnaire. Specifically, Question 3 from the political section, Question 8 from the civil section, Question 30 from the social section, and Questions 51 and 65 from the environment and sustainable development section were eliminated. Additionally, Item 94 from the media section and Items 71, 80, and 85 from the digital section were removed. In the subsequent step, Item 86 was also excluded.

Exploratory factor analysis was then conducted using the Varimax rotation method. The analysis results obtained through Amos software, version 24, indicated the suitability of the questionnaire (CMIN=1035.408, df=318, P=0.000, IFI=0.910, CFI=0.909, TLI=0.886, RMSEA=0.064, and PCLOSE=0.011). The reliability of the questionnaire and its respective dimensions was assessed using Cronbach's alpha, a measure of internal consistency and reliability. The overall Cronbach's alpha for the political dimension was 0.603 with values ranging from 0.567 to 0.654 for its individual dimensions. The civil dimension had a Cronbach's alpha of 0.760, while the social dimension had an overall alpha of 0.862 with values ranging from 0.436 to 0.807 for its dimensions. The environment and sustainable development dimension had an overall alpha of 0.887 with values ranging from 0.505 to 0.796 for its dimensions. The media dimension had an overall alpha of 0.714 with values ranging from 0.385 to 0.615 for its dimensions. Lastly, the digital dimension had an overall alpha of 0.853 with values ranging from 0.699 to 0.806 for its dimensions. To assess convergent validity, 4

questionnaires were administered simultaneously, yielding favorable correlation results. This research aimed to develop and preliminarily validate a comprehensive citizenship questionnaire for students. Based on the results of this questionnaire, which consisted of 6 sections, the dimensions of political citizenship included 6 questions related to participation and persuasion. The civil citizenship section comprised 7 questions. The social citizenship section encompassed 28 questions across 7 dimensions, including dealing with others, considering others, dealing with differences, expressing opinions, compatibility, responsible communication, and critical participation. The environmental citizenship and sustainable development section consisted of 18 questions across 4 dimensions, covering topics, such as purchase and consumption, maintenance, education, and attention to nutrition. The media citizenship section included 13 questions across 3 dimensions, focusing on awareness of representation and its impact on the audience, critical evaluation, and awareness for participation. Lastly, the digital citizenship section comprised 23 questions across 4 dimensions, including ethics and responsibilities, online participation, digital literacy, and learning.

It is hoped that with the utilization of this constructed and introduced questionnaire, it will be possible to assess the state of citizenship behavior and ensure the effectiveness of education in this domain.

Keywords: Scale, Political, Civil, Social, Environment and Sustainable Development, Media, Digital, Students.

پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی ایران
سال دوازدهم، شماره پیاپی (۴۰)، شماره اول، بهار ۱۴۰۲، ص ۶۷-۹۰
تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۱۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۷/۱۷

مقاله پژوهشی

ساخت و اعتباریابی پرسش‌نامه رفتارهای شهروندی برای دانشجویان

الهام ایران‌نژاد، دانشجوی دکتری روان‌شناسی تربیتی، واحد اصفهان (خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران.

elhamirannegad@yahoo.com

علی مهداد^{ID*}، دانشیار، گروه روان‌شناسی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان (خوراسگان)،

اصفهان، ایران.

amahdad@khuif.ac.ir

محسن گل‌پرور، استاد، گروه روان‌شناسی، واحد اصفهان (خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران.

drmgolparvar@hotmail.com

چکیده

با توجه به اهمیت وجود ابزار سنجش متناسب با فرهنگ و جامعه ایرانی برای سنجش ابعاد گوناگون شهروندی، هدف از این مطالعه، ساخت و اعتبارسنجی ابزارهای سنجش شهروندی در ابعاد فراگیر و جامع بود. روش پژوهش در حوزه روان‌سنجی (ساخت و اعتباریابی مقدماتی) و جامعه آماری، دانشجویان اصفهان در نیم‌سال اول تحصیلی، ۱۴۰۱-۱۴۰۲ و شامل حدود ۲۵ هزار دانشجو بود. ۵۵۷ نفر از طریق نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای از میان ۵۰۰ کلاس انتخاب شدند. دانشجویان به پرسش‌نامه ساخت و اعتبارسنجی شده در حوزه شهروندی، همراه پرسش‌نامه تربیت شهروندی، مقیاس قلدری سایبری، فضایل انسانی و رفتارهای غیرمؤدبانه، برای بررسی روایی همگرا و واگرای پرسش‌نامه ساخته‌شده پاسخ دادند. داده‌ها از طریق محاسبه آلفای کرونباخ، تحلیل عامل اکتشافی و تأییدی و ضریب همبستگی پیرسون به کمک دو نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۵ و AMOS نسخه ۲۴ تحلیل شدند. نتایج تحلیل عاملی اکتشافی و تأییدی، حاکی از روایی سازه‌ی عملی پرسش‌نامه ساخته‌شده و بررسی همبستگی بین امتیازات آنها با امتیازات حاصل از پرسش‌نامه‌های تربیت شهروندی، مقیاس قلدری سایبری، فضایل انسانی و رفتارهای غیرمؤدبانه، حاکی از معناداری برخی از روابط بود. آلفای کرونباخ برای پرسش‌نامه ساخت و اعتبارسنجی شده در دامنه ۰/۶۰۳ تا ۰/۸۸۷ در نوسان بود. نتایج حاصل از این مطالعه، بیانگر روایی و پایایی مقدماتی پرسش‌نامه ساخت و اعتبارسنجی شده بود. **واژه‌های کلیدی:** پرسش‌نامه، سیاسی، مدنی، اجتماعی، محیط‌زیست و توسعه پایدار، رسانه، دیجیتال و دانشجویان.

* نویسنده مسؤول

ایران‌نژاد، ا؛ مهداد، ع. و گل‌پرور، م. (۱۴۰۲). ساخت و اعتباریابی پرسش‌نامه رفتارهای شهروندی برای دانشجویان. *پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی ایران*، ۱۲(۱)، ۶۷-۹۰.

2645-7539 / © University of Isfahan

This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

<https://doi.org/10.22108/srsp.2023.137899.1909>

مقدمه

برای دموکراسی، قدردانی و درک تفاوت‌های بین نظام‌های ارزشی گروه‌های مذهبی یا قومی مختلف، نشان دادن احساس تعلق به محل، کشور و به‌طور کلی جهان و تمایل به مشارکت در تصمیم‌گیری دموکراتیک در همه سطوح است (Hoskins et al., 2008: 13).

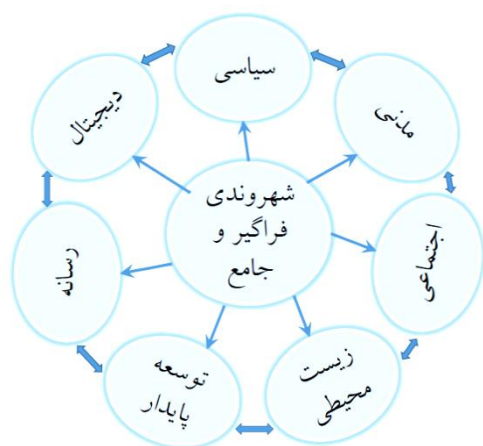
در نگاه پست‌مدرن و امروزی، شهروندی نه تنها در دو بعد سیاسی و مدنی، در حوزه‌های اجتماعی یا ارتباطات متقابل بین شهروندان خارج از قلمروی حکومت نیز گفته می‌شود که به کمک آن، ارزش‌ها و معانی فرهنگی در مقطعی مبادله و نهادینه می‌شوند. این بستر شامل شهروندی اجتماعی، حوزه انسجام اجتماعی، همزیستی افراد و توسعه هویت‌های اجتماعی است که در نتیجه آن، افراد به فعالیت‌های خود در حوزه‌های شخصی/اجتماعی، که زیربنای روابط قدرت است، معنا می‌بخشند (Nieuwelink, & Oostdam, 2021: 8-9). از طرف دیگر، درگیر شدن در رفتارهای مثبت نسبت به دیگر اعضای جامعه، مانند همسایه خوب بودن در عرصه شهروندی اجتماعی، مطرح‌کردنی و بسط‌دادنی است (Broom, 2020: 8). ابعاد شهروندی سیاسی، مدنی و اجتماعی، در چهارچوب نظری مدرن، در کنار ابعاد ضروری دیگری که معطوف به کلیت محیط و جامعه انسانی است، تحولی بی‌همتا را در حوزه شهروندی نمایان کرده است؛ از جمله این موارد، شهروندی زیست‌محیطی است که با توجه به بحران‌های فزاینده زیست‌محیطی، مانند آلودگی آب، آلودگی هوا، گرم‌شدن کره زمین و کاهش منابع انرژی، که جهان امروزه با آن دست و پنجه نرم می‌کند، به‌تازگی بسیار به آن توجه شده است. شهروندی زیست‌محیطی شامل مشارکت فعال شهروندان با اقدامات فردی و جمعی، در حوزه خصوصی و عمومی، برای حل مشکلات زیست‌محیطی کنونی و پیشگیری از ایجاد موارد جدید به موازات ایجاد یک رابطه سالم با طبیعت است (Telešienė et al., 2021: 2).

از نگرانی‌های دیگر دنیای کنونی، توجه به پایداری است، به‌گونه‌ای که نیازهای حال حاضر را بدون به خطر انداختن توانایی نسل‌های آینده در برآوردن نیازهای خود، برآورده کند.

شهروندی، یکی از سازه‌های اصلی سیستم‌های سیاسی و اجتماعی مدرن است (Qian, 2020: 1). در فرهنگ لغت انگلیسی، واژه شهروندی به معنای القای رفتار اجتماعی مطلوب در راستای تحقق جامعه‌ای حاکی از شهروندان خوب، با توجه به ارزش‌های جامعه‌ای است که در آن زندگی می‌کنیم (Al-Qatawneh et al., 2019: 1). از طرف دیگر، شهروندی به اهمیت هنجارهای یک جامعه اشاره می‌کند و در هر جامعه، اشکال خاصی دارد. از این جهت، دیدگاه نسبت به شهروندی به‌طور درخور توجهی، به‌ویژه با توجه به پذیرش هنجارهایی برای یک شیوه زندگی دموکراتیک، در جوامع گوناگون متفاوت است (Beauchampet & Walsh, 2021: 6). از نظر روان‌شناسی اجتماعی، شهروند واقف و آگاه به حقوق خود و جامعه، با درک خود به‌عنوان عضوی از جامعه و نیز فهم هدف جامعه بزرگ‌تر، از راه پذیرش تکالیف خود، نسبت به آن جامعه، خود را موظف به انجام تعهدات می‌کند؛ بنابراین مفهوم مشارکت و شهروندی به یکدیگر پیوند می‌خورد و به شکلی درمی‌آید که مشارکت پیش‌نیاز و جزء جدایی‌ناپذیر شهروندی می‌شود (گل‌بهاری و رجب‌لو، ۱۳۹۹: ۲). در قرن ۲۱، شهروندی نه تنها به دانش شهروندان از حقوق خود، به تمایل آنها برای فعالیت به‌طور مستقل نیز اشاره دارد، به‌طوری که تصمیم و رفتار آنها همیشه بازتاب ملاحظات اخلاقی، عدالت اجتماعی و کرامت انسانی باشد (AI-Qatawneh et al., 2019: 2; Rejekiingsih, 2015: 4).

از نظر طبقه‌بندی، شهروندی ابعاد گوناگونی دارد. شهروندی سیاسی شامل مشارکت فعال در مسائل سیاسی، مانند شرکت در انتخابات و کمپین‌های انتخاباتی است (Andreouli & Brice, 2022: 2). همچنین شهروند سیاسی برای مطالبه حق با مقامات تماس برقرار می‌کند، تمایل به جانب‌داری از گروه خاص دارد و برای متقاعد کردن دیگران به رأی دادن به افراد مدنظر یا طرفداری از سیاست خاص، تلاش می‌کند (Satidporn, 2022: 6). شهروندی مدنی شامل احترام کامل به حقوق بشر، از جمله برابری به‌عنوان مبنایی

در فضای مجازی، شکل، محتوا و کیفیت تعاملات انسانی و به دنبال آن، کنش‌های مدنی و سیاسی دچار تغییرات چشمگیری شده است (احمدی و مرادی، ۱۳۹۷: ۴). همچنین بخش بزرگی از رسانه‌های امروز به صورت مجازی و دیجیتال، باعث در هم پیچیده شدن این دو حوزه شهروندی شده است. شهروندی دیجیتال فرصت‌های جدیدی را برای مشارکت مدنی، سیاسی و اجتماعی، به‌ویژه از راه رسانه‌های اجتماعی و دیگر فناوری‌های تعاملی فراهم می‌کند (Keating, 2016: 9). به این ترتیب، شهروندی دیجیتال، به‌کارگیری مسئولانه فناوری برای یادگیری، ساخت و مشارکت است و داشتن مهارت‌ها و تمایلات منحصر به فرد در فضاهای آنلاین و در ارتباط با رسانه‌ها و فناوری‌هایی را شامل می‌شود که با آنها تعامل داریم (James et al., 2021: 12). بنابراین ابعاد شهروندی به صورت فراگیر و براساس پیشینه پژوهش، شامل ابعاد سیاسی، مدنی، اجتماعی، زیست‌محیطی، توسعه پایدار، رسانه‌ای و دیجیتالی است که در شکل ۱ شمایی از آن به نمایش درآمده است.

شکل ۱- ابعاد شهروندی مدرن

Fig 1- Dimensions of modern citizenship

نکته حائز اهمیت پس از معرفی ابعاد جامع شهروندی مدرن، این است که اگرچه در سال‌های اخیر توجه جوامع علمی به‌طور فزاینده‌ای به آموزش شهروندی معطوف شده است، به‌ندرت برای تعیین آثار آموزش‌های شهروندی بر افراد جامعه، ابزار سنجشی مناسب و جامعی، به‌خصوص در ایران

این مفهوم نشان می‌دهد نسل‌هایی که هنوز متولد نشده‌اند، حق زندگی در محیط طبیعی تخریب‌نشده را دارند (Cao, 2018: 23). هیچ اقدام و سیاست پایداری بدون مشارکت مؤثر شهروندان و رعایت حقوق و وظایف آنها، موفق نمی‌شود. شهروندان با انتخاب سبک زندگی درست، به شیوه‌ی پایدار زندگی و به عدالت درون نسلی و بین نسلی کمک می‌کنند. همچنین آنها از طریق شبکه‌سازی مناسب در شبکه‌های محلی، ملی و جهانی، توجه به مشکل ناپایداری محیط را به حداکثر می‌رسانند و درنهایت، به‌عنوان عوامل تغییر برای محیط‌زیست و پایداری، نقش حیاتی دارند (Hadjichambis & Hadjichambi, 2020: 2).

در کنار موارد اشاره‌شده، گسترش ظرفیت‌های استفاده از فضای مجازی و رسانه‌ها، ابعاد نوینی موسوم به شهروندی رسانه‌ای و دیجیتالی را در حوزه شهروندی مدرن ایجاد کرده است. ظهور فن‌آوری‌های رسانه‌ای جدید، این قدرت را به افراد داده است تا نه تنها مصرف‌کننده، تولیدکننده محتوای رسانه‌ای هم باشند و نیز به اشتراک بگذارند و نقد کنند. چنین فعالیت‌هایی وابسته به سواد رسانه‌ای جدید و برای زندگی و کار در فرهنگ مشارکتی قرن بیست و یکم ضروری است. از طرف دیگر با توجه به حضور فراگیر رسانه‌های جدید در دنیای امروز، افراد به شایستگی‌های متفاوتی نیاز دارند تا بتوانند در بوم‌شناسی رسانه‌های جدید، مشارکت سازنده داشته باشند؛ بنابراین، توانایی درک و استفاده درست از رسانه‌های جدید، به بخشی ضروری از زندگی مدرن تبدیل شده است (Adetoro & Okike, 2022: 3). رفتارهای شهروندی مرتبط با رسانه‌های اجتماعی، برخورد با رسانه‌ها در قالب‌های مختلف از چاپی تا رادیویی، از ویدئو تا اینترنت است. در واقع در عرصه شهروندی دیجیتال، استفاده درست، تجزیه و تحلیل، ایجاد محتوا و مصرف درست، استفاده از موتور جست‌وجو، مهارت‌های تفکر انتقادی آنچه در جست‌وجو یافت شده است و مقایسه منابع مختلف آنلاین، طبقه‌بندی و حفظ اطلاعات مربوطه، از محوریت زیادی برخوردارند (Richardson & Milovidov, 2019: 88). همچنین با ظهور جامعه

مرتبط با پایداری وجود ندارد که این رفتارها را به صورت جامع اندازه‌گیری کند. پرسش‌نامه‌های موجود در این حوزه، بیشتر جنبه‌های متفاوت پایداری را خارج از حیطه شهروندی، برای نمونه در عرصه کشاورزی (Rejekiingsih, 2015) یا ساخت و ساز (Condor, 2011) و یا رفتار شهروندی متمرکز بر رفتار مصرف را به عنوان یک کنش سیاسی، محور سنجش قرار می‌دهند (Hadjichambis & Hadjichambi, 2020). در سطح رسانه‌ای نیز به تازگی شروع به ساخت ابزارهایی برای سنجش شهروندی در حوزه‌ای خاص و محدود شده است؛ برای نمونه آدتورو و اکیکه^۳ (2022) ابزاری برای سنجش صلاحیت‌های اجتماعی در رسانه‌های آنلاین ساخته و معرفی کرده‌اند. در بعد شهروندی دیجیتال هم هنوز ابزار سنجش کاملاً مناسبی ساخته نشده و در پژوهش‌های متفاوت، به جنبه‌های خاصی از این بعد توجه شده است؛ برای مثال، ماهادیر و همکاران^۴ (2021) ابعاد بهزیستی، یادگیری و امنیت و جونز و میچل^۵ (2015) ابعاد احترام آنلاین و مشارکت مدنی آنلاین را برای پرسش‌نامه خود در نظر گرفتند. تمامی موارد اشاره‌شده، بستری‌اند که انجام مطالعاتی از نوع مطالعه حاضر را برای ساخت ابزارهای جامع رفتار شهروندی برای حرکت در مسیر آغاز پژوهش‌های علمی نوین در حوزه شهروندی مدرن و به دنبال آن آموزش‌های شهروندی را در آینده بسیار برجسته می‌کنند.

در مجموع با توجه به اهمیت وجود ابزار سنجش متناسب با فرهنگ و جامعه ایرانی و برای سنجش ابعاد گوناگون شهروندی به منظور ارزیابی تلاش‌های آموزشی که در جامعه برای تبدیل افراد به شهروندان مؤثر انجام می‌شود، هدف از این مطالعه، ساخت و اعتبارسنجی ابزارهایی برای سنجش شهروندی در ابعاد فراگیر و جامع است. اگر این ابزار معتبر قبل و بعد از یک مداخله آموزشی اجرا شود، می‌توان برای ارزیابی شهروندی در زمینه‌های مختلف و همچنین برای ارزیابی مداخلات آموزشی از آن استفاده کرد.

یافت می‌شود. مروری بر ابزارهای در دسترس خارج از ایران نشان می‌دهد ابزارهای ساخته‌شده هرکدام تنها بر بخشی از رفتارهای شهروندی تمرکز کردند؛ برای نمونه پرسش‌نامه‌هایی برای سنجش بعد سیاسی و مدنی (Pammett, 2016)، اجتماعی (Ten Dam et al., 2011)، زیست‌محیطی (Hadjichambis & Hadjichambi, 2020)، رسانه‌ای (Ashly et al., 2013) یا دیجیتالی (Jones & Mitchell, 2015) ساخته شده‌اند. در بیشتر ابزارهای ساخته‌شده، به ابعاد نگرش و تفکر و یا دانش، توجه بیشتری شده است و گاهی بعد رفتاری آنها بسیار کم‌رنگ‌تر از ابعاد دانش و نگرش است؛ برای نمونه از ۷۶ گویه پرسش‌نامه زیست‌محیطی هاجی‌چامبیس و هاجی‌چامبی^۱ (2020)، تنها ۳۰ گویه، رفتارهای گذشته یا احتمال رفتار آینده را می‌سنجد. همچنین در ۹۴ گویه پرسش‌نامه شهروندی-اجتماعی تندام و همکاران^۲ (2011)، تنها ۲۷ گویه رفتاری وجود دارد. با توجه به اینکه تغییر در رفتار، بازتاب تغییر در نگرش و تفکر است که خود حاصل به دست آوردن دانش است، تنها بررسی تغییر رفتار، نشان واقعی از وضعیت شهروندی است. با توجه به موارد اشاره‌شده، بر ساخت مجموعه پرسش‌نامه‌هایی تمرکز شده است که رفتارهای شهروندی را در ابعاد گوناگون سیاسی، مدنی، اجتماعی، زیست‌محیطی، توسعه پایدار، رسانه و دیجیتال می‌سنجد.

از نظر تناسب فرهنگی و اجتماعی، به خصوص در ابعاد سیاسی، مدنی و اجتماعی، اهمیت در نظر گرفتن مسائل فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی در تناسب پرسش‌ها با جامعه هدف بسیار جدی است. در بعد اجتماعی، ابزارهای موجود فقط اجزای فرعی مانند تفکر انتقادی، قضاوت اخلاقی و مهارت‌های اجتماعی توجه به دیگران را بررسی می‌کند (Ten Dam et al., 2011: 1). از طرف دیگر با توجه به پیچیدگی شهروندی زیست‌محیطی، ارزیابی این دشوار است که آیا و تا چه اندازه افراد جامعه چنین رفتارهایی را انجام می‌دهند (Telešienė et al., 2021: 9). همین‌طور اهمیت پایداری در زندگی جوامع انسانی، بسیار پررنگ شده است، اما در پژوهش‌ها، هیچ معیاری برای سنجش رفتارهای شهروندی

³ Adetoro and Okike

⁴ Mahadir et al.

⁵ Jones & Mitchell

¹ Hadjichambis & Hadjichambi

² Ten Dam et al.

روش پژوهش

با توجه به اینکه در بررسی انجام‌شده، پرسش‌نامه‌های مناسبی برای سنجش ابعاد رفتاری شهروندی به‌ویژه در ابعاد مدرن توسعه پایدار و رسانه و دیجیتال یافت نشد و پرسش‌نامه‌هایی که یافت شد، شهروندی را در یک بعد، در زمینه یا مسئله‌ای خاص در نظر داشتند (مثلاً پایداری شهری، پایداری در ساخت‌ها و یا برای گروه خاصی مانند معماران)، هدف این پژوهش، ساخت پرسش‌نامه سنجش رفتارهای شهروندی در ابعاد سیاسی، مدنی، اجتماعی، زیست‌محیطی، توسعه پایدار، رسانه و دیجیتالی است که به این منظور گویه‌هایی از برترین پرسش‌نامه‌های یافت‌شده در این زمینه که با هدف ما مرتبط بوده‌اند، انتخاب و مخزنی از پرسش‌ها برای هر بعد، ایجاد شد. پس از حذف گویه‌های تکراری، اصلاح گویه‌های نگرشی به‌صورت سنجش رفتار و ترکیب پرسش‌های مکمل، پرسش‌نامه ابتدایی با ۱۰۶ گویه ساخته شد و برای بررسی روایی محتوایی و صوری گویه‌ها، در اختیار ۵ تن از صاحب‌نظران در حوزه رفتار شهروندی قرار گرفت. شرح تفصیلی شاخص‌های روایی محتوایی در قالب CVI و CVR در بخش معرفی ابزار آمده است. پس از اطمینان از کفایت روایی محتوایی و صوری ابزار طراحی‌شده، برای توزیع در نمونه انتخابی، اقدام شد.

جامعه آماری این پژوهش، دانشجویان دانشگاه‌های آزاد اصفهان (با ۹ دانشکده)، دولت‌آباد (با ۲ دانشکده) و غیر انتفاعی راغب (با ۴ دانشکده) در نیم‌سال اول تحصیلی، سال ۱۴۰۱-۱۴۰۲ بود. نمونه‌گیری به‌صورت خوشه‌ای چند مرحله‌ای بود؛ به این صورت که براساس نسبت دانشکده‌های هر دانشگاه به کل دانشکده‌ها (برای دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان ۶۰ درصد، برای دانشگاه آزاد اسلامی دولت‌آباد ۱۳ درصد و برای دانشگاه غیرانتفاعی راغب ۲۷ درصد)، ابتدا از دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان ۵ دانشکده، از دانشگاه آزاد اسلامی واحد دولت‌آباد ۱ دانشکده (از این دانشگاه به دلیل اینکه براساس نسبت معرفی‌شده، ۲۶/۰ درصد یک دانشکده امکان انتخاب نداشت، یک دانشکده در نظر گرفته شد) و از دانشگاه غیرانتفاعی راغب نیز ۲ دانشکده به‌صورت

تصادفی انتخاب شد؛ سپس از هر دانشکده یک ورودی از چهار سال ورودی (۱۳۹۷ تا ۱۴۰۱ برای چهار سال دانشجویان هر دانشگاه) و در نهایت از میان حدود ۵۰۰ کلاس در حال برگزاری در روزهای متفاوت هفته، ۴ کلاس درس در دانشگاه راغب و در دانشگاه‌های آزاد اسلامی واحد اصفهان و دولت‌آباد، به ترتیب ۹ و ۲ کلاس درس انتخاب شد. در نیمی از این کلاس‌ها، پژوهشگر در کلاس حاضر شد، توضیحاتی درباره پژوهش ارائه داد و برگه‌های پرسش‌نامه بین دانشجویانی پخش شد که حاضر به شرکت در پژوهش شدند. در نیم دیگر کلاس‌ها، پژوهشگر در کلاس حاضر و توضیحاتی راجع به پژوهش داد و لینک پرسش‌نامه را که به‌صورت مجازی و با استفاده از گوگل‌فرم ساخته شده بود، در گروه‌های اجتماعی کلاس درس فرستاد تا دانشجویان در صورت تمایل آنها را پر کنند. در نهایت ۵۷۹ نفر به پرسش‌نامه پاسخ دادند که ۲۲ مورد به دلیل کامل نبودن کنار گذاشته و ۵۵۷ پرسش‌نامه تکمیل و تحلیل شد. برای گزینۀ هرگز نمرة ۱ و همیشه نمرة ۴ در نظر گرفته شد، به‌جز گویه‌های ۳۰ و ۸۵ که نمرة دهی، به‌صورت عکس است. در ادامه پرسش‌نامه‌های استفاده‌شده در مطالعه حاضر معرفی شده‌اند.

ابزارهای سنجش

پیش از ارائه و معرفی ابزارهای پژوهش، لازم است به مهم‌ترین ابزارهای این عرصه اشاره شود که به‌نوعی معیار انتخاب سؤالات نهایی برای پرسش‌نامه مطالعه حاضر بوده‌اند. برترین پرسش‌نامه‌های موجود در خارج از ایران برای سنجش ابعاد شهروندی، شامل رفتار شهروندی سیاسی-مدنی (Yazici & Guven, 2017; Pammett, 2016; Schulz et al., 2016 اجتماعی (Ten Dam et al., 2011)، زیست‌محیطی (Hadjichambis & Hadjichambi, 2020; Hansmann et al., 2020;)، توسعه پایدار (Yusliza et al., 2020; Karatekin & Uysal, 2018) (دری و همکاران، ۱۴۰۱؛ آرایش و شیخی، ۱۳۹۹؛ Alsaati et al., 2020)، رسانه‌ای (Mateus & Adetoro & Okike, 2022; Hernandez, 2019; Hanum et al., 2018) و دیجیتال (Fernández-Prados et al., 2021; Mahadir et al., 2021; Choi et al., 2017; Nordin et al., 2016; Jones & Mitchell, 2015; Ashly

برای سنجش روایی سازه همگرا و واگرایی پرسش‌نامه‌های ساخته‌شده، به‌صورت هم‌زمان از پرسش‌نامه‌های زیر استفاده شد.

پرسش‌نامه تربیت شهروندی به‌وسیله تابش (۱۳۹۱) با ۱۸ گویه و در مقیاس ۵ درجه‌ای لیکرت از ۱ (کاملاً مخالفم) تا ۷ (کاملاً موافقم) ساخته شد. این پرسش‌نامه ۴ خرده‌مقیاس قانون‌گرایی (۶ پرسش)، روحیه مشارکت‌جویی (۴ پرسش)، مسئولیت‌پذیری (۴ پرسش)، اعتماد به نفس (۴ پرسش) دارد. روایی محتوایی این پرسش‌نامه به تأیید دو تن از استادان گروه علوم اجتماعی دانشگاه پیام نور رسیده است. پایایی پرسش‌نامه یا قابلیت اعتماد آن با استفاده از روش اندازه‌گیری آلفای کرونباخ، به ترتیب ۰/۷۱، ۰/۵۹، ۰/۶۶ و ۰/۶۸ محاسبه شد. برای به دست آوردن امتیاز مربوط به هر بعد، مجموع امتیازات سؤالات مربوط به آن بعد و برای به دست آوردن امتیاز کلی پرسش‌نامه، مجموع امتیازات همه پرسش‌ها جمع می‌شوند. به این ترتیب، دامنه امتیاز برای خرده‌مقیاس قانون‌گرایی از ۶ تا ۴۲، برای سه خرده‌مقیاس دیگر از ۴ تا ۲۸ و برای کل پرسش‌نامه از ۱۸ تا ۱۲۶ است. نمره‌گذاری پرسش ۵ برعکس است.

مقیاس قلدری سایبری^۱ را مینه‌سیتی و همکاران^۲ (2011) با ۱۰ گویه ساختند که دو نسخه قربانیان و عاملان دارد. این پرسش‌نامه دارای مقیاس ۵ درجه‌ای لیکرت (هرگز=۱ و چندین بار در هفته=۵) است. روایی این پرسش‌نامه به کمک تحلیل عاملی تأییدی ارزیابی و تأیید شد، آلفای کرونباخ نیز ۰/۸۱ به دست آمده است. در این پژوهش از نسخه عاملان استفاده شد. دامنه نمره برای پرسش‌نامه از ۱۰ تا ۵۰ است و از جمع نمره پرسش‌ها به دست می‌آید (گل‌پرور، ۱۳۹۵).

مقیاس فضایل انسانی^۳ که تان و کلوی^۴ (2011) با ۱۴ گویه در مقیاس ۶ درجه‌ای لیکرت (کاملاً مخالفم=۱ تا کاملاً موافقم=۶) آن را ساختند و سه خرده‌مقیاس معرفت (۵ گویه)، انسانیت (۴ گویه) و خویش‌داری (۵ گویه) دارد. پرسش‌نامه برای رهبران سازمان ساخته شده است، اما گل‌پرور

(et al., 2013) هستند و گویه‌های پرسش‌نامه ساخت و اعتباریابی شده به‌صورت اولیه بر مبنای گویه‌های پرسش‌نامه‌های معرفی‌شده در بالا گزینش شد و به‌صورت مخزنی از پرسش‌های مرتبط با ابعاد گوناگون شهروندی (شامل ۲۸۷ گویه ابتدایی که مخزن پرسش‌ها در نظر گرفته شد) درآمد؛ سپس پرسش‌های موجود در مخزن بررسی و در صورت نیاز، برای تبدیل گویه‌هایی که نگرش یا فکر را ارزیابی می‌کردند، به‌صورت گویه‌هایی که مناسب برای سنجش رفتارهای شهروندی باشند، جمله‌بندی و ویرایش شدند و پس از آن، گویه‌های مشابه و تکراری حذف و در صورت مکمل‌بودن، ترکیب شدند. مجموعه پرسش‌ها، برای هر یک از ابعاد شهروندی در اختیار ۵ تن از متخصصان این زمینه قرار گرفت. مجموعه نهایی پرسش‌نامه شامل ۱۰۶ گویه در مقیاس ۴ درجه‌ای لیکرت (هرگز تا همیشه) برای انجام پژوهش در نظر گرفته شد. برای محاسبه نسبت روایی محتوایی (CVR)، متخصصان از ۱۰۶ گویه نهایی، ۱۰۳ گویه را کاملاً ضروری و ۳ گویه باقی‌مانده را ۴ متخصص به‌عنوان ضروری تشخیص دادند؛ بنابراین برای ۱۰۳ گویه امتیاز کاملاً ضروری برابر با ۱۰۳ امتیاز و برای سه گویه باقی‌مانده (از ۵ نفر، ۴ نفر) امتیاز ۰/۸ و مجموع امتیاز برای سه گویه ۲/۴ در نظر گرفته شد. حاصل موارد اشاره‌شده به نسبت روایی محتوایی برابر با ۰/۹۹ منتهی شد. برای محاسبه شاخص روایی محتوایی (CVI) نیز از ۱۰۶ گویه، ۵ متخصص ۱۰۳ گویه را کاملاً مرتبط (این ۱۰۳ گویه با شاخص روایی برابر با ۱ تأیید شدند) و ۴ متخصص سه گویه را مرتبط، اما نیازمند بازبینی (در این باره شاخص روایی محتوایی برای سه گویه باقی‌مانده برابر با ۰/۸ به دست آمد که پذیرفتنی است) معرفی کردند؛ بنابراین میانگین شاخص روایی محتوایی هم برابر با ۰/۹۹ به دست آمد.

پرسش‌نامه ویژگی‌های جمعیت‌شناختی: برای مشخص شدن ویژگی‌های جمعیت‌شناختی گروه‌های نمونه در قسمت آغازین پرسش‌نامه، متغیرهای جمعیت‌شناختی شامل مقطع، شغل، جنس، سن، وضعیت تأهل، در قالب خودگزارشی ارائه و سنجش شد.

¹ Cyberbullying Scale

² Menesini et al.

³ Character Strengths Scale

⁴ Thun & Kelloway

در سطح توصیفی، شاخص‌های مرکزی و پراکندگی (میانگین و نما، انحراف معیار و درصد تجمعی گروه‌ها) محاسبه شد. در سطح آمار استنباطی به کمک تحلیل عاملی، پرسش‌های هریک از ابعاد رفتار شهروندی مورد تجزیه و تحلیل عاملی اکتشافی قرار گرفت و آلفای کرونباخ هر پرسش‌نامه و زیربخش‌های اکتشاف‌شده آن محاسبه شد. همچنین به کمک آزمون همبستگی پیرسون، همبستگی نمره‌های پرسش‌نامه ساخته‌شده و پرسش‌نامه‌های هم‌زمان برای اندازه‌گیری روایی هم‌زمان، محاسبه شد.

یافته‌ها

چنانچه در جدول ۱ مشاهده می‌شود، بیشتر شرکت‌کنندگان در مطالعه دانشجویان زن، مجرد و با میانگین سنی ۲۲/۹۹ سال بودند. در جدول ۲ و ۳، نتایج تحلیل عامل اکتشافی ارائه شده است.

(۱۳۹۵) آن را به‌گونه‌ای مناسب برای پاسخ‌دهندگان ترجمه کرده است. روایی آن به کمک تحلیل عامل اکتشافی و بررسی همبستگی بین احترام و وفاداری در سرپرستان تأیید شد. گل‌پرور (۱۳۹۵) روایی سازه آن را به کمک تحلیل عاملی اکتشافی با چرخش واریماکس بررسی کرد و روایی آن را مطلوب یافت (KMO برابر ۰/۹۷، آزمون کرویت بارتلت ۱۰۸۹۰/۸۹ و $P < ۰/۰۰۰۱$). همچنین آلفای کرونباخ خرده‌مقیاس‌های آن به ترتیب ۰/۸۹، ۰/۹ و ۰/۸۴ به دست آمد. در بررسی انجام‌شده گل‌پرور، آلفای کرونباخ خرده‌مقیاس‌ها به ترتیب ۰/۹۲، ۰/۹ و ۰/۹۳ و برای کل پرسش‌نامه ۰/۹۶ به دست آمد. نمره هر خرده‌مقیاس از مجموع امتیاز پرسش‌های آن و برای کل پرسش‌نامه از جمع امتیاز خرده‌مقیاس‌ها به دست می‌آید. دامنه امتیاز برای خرده‌مقیاس‌ها و کل پرسش‌نامه به ترتیب ۵ تا ۳۰؛ ۵ تا ۲۴؛ ۵ تا ۳۰ و ۱۴ تا ۸۴ است (گل‌پرور، ۱۳۹۵). در این پژوهش، از بعد انسانیت این پرسش‌نامه استفاده شد.

مقیاس رفتارهای غیرمؤدبانه^۱ (غیرمدنی) که آن را مارتین و هاین^۲ (۲۰۰۵) با ۱۷ گویه در مقیاس ۵ درجه‌ای لیکرت (هرگز=۱ تا همیشه=۵) ساختند و دارای دو بعد تجاوز به حریم خصوصی و رفتار محروم‌سازی (۹ گویه) و خصومت (۸ گویه) است. ستار^۳ (۲۰۱۳) روایی آن را به کمک تحلیل عامل اکتشافی، بالا به دست آورد. آلفای کرونباخ ابعاد و کل آن به ترتیب ۰/۹، ۰/۸۴ و ۰/۹۱ محاسبه شده است. گویه‌های ۵، ۷، ۸، ۹، ۱۱-۱۴ و ۱۶ مربوط به بعد اول است. نمره هر خرده‌مقیاس از مجموع امتیاز پرسش‌های آن و برای کل پرسش‌نامه از جمع امتیاز خرده‌مقیاس‌ها به دست می‌آید. دامنه امتیاز برای خرده‌مقیاس‌ها و کل پرسش‌نامه به ترتیب ۹ تا ۴۰؛ ۸ تا ۴۰ و ۱۷ تا ۸۵ است (گل‌پرور، ۱۳۹۵) که در این پژوهش خرده‌مقیاس اول (تجاوز به حریم خصوصی) به کار رفت.

روش تجزیه و تحلیل

پس از گردآوری، داده‌ها به نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۵ وارد و

^۱ Uncivil Workplace Behaviour Scale (UCWBS)

^۲ Martin & Hine

^۳ Setar

جدول ۱- خلاصه وضعیت جمعیت شناختی پاسخگویان

Table 1- Summary of demographic status of the respondents

فراوانی تجمعی	درصد فراوانی	فراوانی		
۲۵	۲۵	۱۳۹	زیر ۲۰ سال	سن
۸۷/۳	۶۲/۳	۳۴۷	۲۰-۲۹	
۹۵/۶	۸/۳	۴۶	۳۰-۳۹	
۱۰۰	۴/۴	۲۵	۴۰ و بالاتر	
	۱۰۰	۵۵۷	کل	
۷۷/۷	۷۷/۷	۴۳۳	زن	جنس
۱۰۰	۲۲/۳	۱۲۴	مرد	
	۱۰۰	۵۵۷	کل	
۸۹/۶	۸۹/۶	۴۹۹	دیپلم (دانشجوی کاردانی یا کارشناسی)	تحصیلات (آخرین مدرک)
۹۷/۸	۸/۲	۶۴	کارشناسی (دانشجوی کارشناسی ارشد)	
۱۰۰	۲/۲	۱۲	کارشناسی ارشد (دانشجوی دکتری)	
	۱۰۰	۵۵۷	کل	
۴۲/۹	۴۲/۹	۲۱۶	شاغل	وضعیت اشتغال
۱۰۰	۵۷/۱	۳۴۱	بیکار (دانشجو)	
	۱۰۰	۵۵۷	کل	
۷۶/۸	۷۶/۸	۴۲۸	مجرد	وضعیت تأهل
۹۹/۶	۲۲/۸	۱۲۷	متأهل	
۱۰۰	۰/۴	۲	طلاق گرفته	
	۱۰۰	۵۵۷	کل	

جدول ۲- بارهای عاملی گویه‌های مرتبط با پرسش‌نامه‌ها و آلفای کرونباخ عامل‌ها و کل برای هر پرسش‌نامه

Table 2- Factor loadings of items related to questionnaires and Cronbach's alpha of factors and total for each questionnaire

عامل‌ها	پرسش‌نامه							رتبه
	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	
	گویه‌ها							
							۰/۸۷۶	۴
							۰/۸۰۶	۲
							۰/۶۲۸	۱
							۰/۵۵۸	۷
							۰/۸۲۵	۶
							۰/۷۹۰	۵
							۰/۶۵۴	۰/۵۶۷

۰/۶۰۳

۰/۷۶۰	عضو سازمان محیط‌زیست، خدمات، خیریه یا مسائل رفاه و آموزش عمومی هستم.	۱۰
۰/۷۰۷	در سازمان‌های خدماتی یا خیریه‌ای کمک می‌کنم که عضو آن هستم (مانند تعمیر و نگهداری، نظارت و ...).	۱۱
۰/۶۸۴	تا به حال اتفاق افتاده است که همراه با دیگران فعالیتی (جشن، مسابقه، پیاده‌روی، اجرای موسیقی و...) را سازمان‌دهی کرده باشم.	۱۳
۰/۶۶۱	نماینده کلاس یا عضو شورای دانشجویی بوده‌ام و یا هستم.	۱۴
۰/۶۰۸	در یکی یا چند مورد از اتحادیه صنفی، تجاری، یا انجمن حرفه‌ای، مسجد یا دیگر سازمان‌های مذهبی، یا گروه ورزشی، تفریحی یا فرهنگی، عضو هستم.	۱۲
۰/۵۷۹	تا به حال اتفاق افتاده است که برای فعالیت‌های اجتماعی یا سیاسی پول جمع‌آوری یا اهدا کرده باشم.	۹
۰/۴۹۶	تا به حال اتفاق افتاده است که برای برطرف‌شدن مشکل، در درگیری‌ها نقش واسطه را ایفا کرده‌ام یا حالا هم ایفا می‌کنم.	۱۵
۰/۷۶۰	آلفای کرونباخ عامل	
۰/۷۶۴	وقتی در حال بحث با کسی هستم، او را جدی می‌گیرم و برایش اهمیت قائل می‌شوم.	۲۴
۰/۷۰۲	وقتی با کسی بحث کنم، حتی اگر نتوانیم به توافق برسیم، رابطه خوب خود را با او حفظ می‌کنم.	۲۳
۰/۶۷۳	وقتی با کسی در حال بحث هستم، تلاش می‌کنم نظر او را نیز در نظر بگیرم.	۲۲
۰/۶۰۶	وقتی در حال بحث با کسی هستم، اگر اختلاف‌نظر یا سلیقه داشته باشیم، تلاش می‌کنم راهی بیابم که رضایت هر دویمان جلب شود.	۲۶
۰/۵۸۲	اگر باعث ناراحتی کسی شوم، عذرخواهی می‌کنم.	۲۰
۰/۵۱۴	وقتی در حال بحث با کسی هستم و متوجه می‌شوم دارم اشتباه می‌کنم، اشتباه خود را می‌پذیرم.	۲۷
۰/۵۱۲	در کارهای خانه، مانند شستن ظروف، چیدن میز، مرتب‌کردن و... مشارکت می‌کنم.	۲۱
۰/۴۶۵	وقتی در حال بحث با کسی هستم، موارد توافق‌شده یا اختلاف با او را جست‌وجو می‌کنم.	۲۵
۰/۷۳۳	در زمان صحبت درباره دیگران، احساس آنها را در نظر می‌گیرم.	۳۸
۰/۷۰۰	سعی می‌کنم این را درک کنم که دیگری چگونه فکر می‌کند.	۳۶
۰/۶۰۱	در بحث و تصمیم‌گیری، خواسته و انتظارات دیگران را در نظر می‌گیرم.	۳۷
۰/۵۷۸	احساس دیگران را درک می‌کنم.	۴۰
۰/۵۵۱	بحث یا اختلاف‌نظر با دوستان، بر دوستی‌ام با آنها اثری ندارد.	۳۹
۰/۴۰۱	درگفت‌وگو به دیگران اجازه اظهارنظر می‌دهم.	۳۵
۰/۸۵۱	درباره زندگی مردم دیگر کشورها تحقیق می‌کنم، کتاب می‌خوانم و یا برنامه‌های تلویزیونی یا اینترنتی را در این باره می‌بینم.	۲۸
۰/۸۰۱	تلاش می‌کنم درباره فرهنگ‌ها و ادیان مختلف مطالعه کنم و یاد بگیرم.	۲۹

۰/۵۲۱	با افرادی ارتباط برقرار می‌کنم که عادت‌های متفاوتی دارند.	۳۱						
۰/۸۴۶	وقتی واقعاً حق با من است، در عقیده خود ثابت قدم می‌مانم.	۳۳						
۰/۸۱۹	در مواردی که مطمئنم نظراتم درست و منطقی‌اند، از دیدگاه‌هایم دفاع می‌کنم.	۳۴						
۰/۵۰۵	منظورم را در گفت‌وگوها، شفاف بیان می‌کنم.	۳۲						
۰/۷۲۷	خود را با قوانین و عادات دیگران وفق می‌دهم.	۴۲						
۰/۵۶۷	با دیگران درباره آن چیزی صحبت می‌کنم که در جهان می‌گذرد.	۴۳						
۰/۵۰۳	زبان خود را با شخصی تطبیق می‌دهم که دارم با او صحبت می‌کنم.	۴۴						
۰/۴۶۳	در بحث‌ها و چالش‌ها به راه‌حل‌هایی فکر می‌کنم که همه را راضی کند.	۴۱						
۰/۸۳۴	به نیازمندان کمک مالی می‌کنم یا در کارها به آنها کمک می‌کنم.	۱۸						
۰/۵۹۶	اگر هر جایی کسی بر سر یکی از همکلاسی‌هایم فریاد بزند، از او دفاع می‌کنم.	۱۹						
۰/۶۵۹	در محیطی ناآشنا، عادی رفتار می‌کنم.	۱۷						
۰/۵۲۰	اگر در کلاس درباره یک موضوع خبری صحبت شود، در بحث شرکت می‌کنم و نظرم را می‌گویم.	۱۶						
۰/۶۵۶	۰/۴۳۶	۰/۵۵۵	۰/۶۸۴	۰/۴۸۷	۰/۷۵۸	۰/۸۰۷	آلفای کرونیخ عامل	
۰/۶۷۳	از شرکت‌هایی خرید نمی‌کنم که در برخورد با کارکنان و رعایت مسائل محیط‌زیست، شهرت بدی دارند.	۵۹						
۰/۶۲۰	بیشتر هنگام خرید، کالاهایی را می‌خرم که تأثیرات زیست‌محیطی کمتری داشته باشد (از مواد بازیافت‌شده ساختار شده باشند).	۵۸						
۰/۶۰۱	تلاش می‌کنم لیوانی برای نوشیدن همراه داشته باشم تا نیاز به لیوان یک‌بار مصرف نباشد.	۵۷						
۰/۵۸۲	به بازیافت به‌عنوان راهی برای استفاده بهینه از منابع محیط‌زیست و سالم نگه داشتن آن اهمیت می‌دهم.	۶۳						
۰/۵۷۰	هنگام خرید خدمات به مسائل مربوط به حفاظت محیط‌زیست و اقتصاد سالم توجه دارم.	۵۵						
۰/۵۶۷	به اندازه نیازم خرید می‌کنم.	۵۶						
۰/۴۸۵	هنگام خرید غذا، لباس، مواد شوینده، محصولات زیبایی، لوازم الکترونیکی، لوازم خانگی، اتومبیل و اثاثیه منزل، سلامت شخصی و محیطی را در نظر می‌گیرم.	۶۲						
۰/۴۱۲	برای کاهش انتشار کربن، از وسایل حمل و نقل عمومی استفاده می‌کنم.	۵۳						
۰/۷۱۶	با استفاده بهینه از منابع طبیعی مانند آب، خاک، جنگل، مرتع و جانداران، به حفظ سلامت و رفاه نسل آینده کمک می‌کنم.	۵۰						
۰/۷۰۶	برای جلوگیری از آلودگی هوا، آب و محیط‌زیست، تلاش می‌کنم.	۴۵						
۰/۶۹۶	با نریختن زباله، آسیب‌زدن به جانداران و گیاهان، شکار یا اسیرنکردن جانداران و... به طبیعت، احترام می‌گذارم.	۴۶						
۰/۶۱۱	وقتی با دوستانم به پارک یا پیک‌نیک می‌رویم، زباله‌ها و مواد اضافی را جمع می‌کنیم.	۵۲						
۰/۵۹۶	برای کاهش ضایعات و تولید کمتر زباله تلاش می‌کنم (دورریختن غذای کمتر و هدرندادن کاغذ، خرید عمده یا در بسته‌بندی بزرگ‌تر یا بدون بسته‌بندی)	۵۴						

۰/۵۳۵	برای پرندگان و دیگر حیوانات محیط زندگی‌ام آب و غذا می‌گذارم.	۴۹			
۰/۷۸۲	درباره دیدگاه‌های خود راجع به مسائل زیست‌محیطی، با دیگران صحبت می‌کنم.	۴۸			
۰/۷۲۸	در بحث‌های زیست‌محیطی (در گروه‌های خانوادگی، دانشجویی یا کلاس)، شرکت می‌کنم.	۴۷			
۰/۴۹۵	به همسالانم و همچنین به بزرگسالان آموزش می‌دهم که به روش‌های دوستدار محیط‌زیست، رفتار کنند.	۶۴			
۰/۷۶۵	محصولات غذایی ارگانیک و بدون مواد اضافه و نگه‌دارنده را مصرف می‌کنم.	۶۰			
۰/۵۲۹	مصرف گوشت را کاهش داده‌ام و از غذاهای گیاهی بیشتر استفاده می‌کنم.	۶۱			
۰/۵۰۵	۰/۷۴۳	۰/۷۹۶	۰/۷۹۰	آلفای کرونیخ عامل	
			۰/۷۱۷	در هنگام انجام عملیات بانکی و پولی ابتدا مطمئن می‌شوم که این عمل در سایتی امن، انجام می‌شود.	۸۷
			۰/۶۳۶	تلاش می‌کنم تا از سایت‌های تجاری مشکوک، خرید نکنم.	۸۸
			۰/۶۲۸	مراقب مطالب آنلاین را به شیوه‌ای بیان کنم که از آن برداشت نادرست نشود و موجب رنجش کسی نشود.	۷۳
			۰/۶۱۱	وقتی می‌خواهم چیزی بگویم یا پستی بگذارم، ابتدا مطمئن می‌شوم چیزی نباشد که بعد پشیمان شوم.	۸۲
			۰/۵۸۴	پیش از خرید، قیمت‌های هر سایت تجارت دیجیتال را با دیگر سایت‌ها مقایسه می‌کنم.	۹۲
			۰/۵۵۴	بعد از استفاده از اینترنت بانک، با زدن دکمه خروج (log out) از صفحه سایت آن خارج می‌شوم.	۹۰
			۰/۵۵۱	زمانی که تصویری از دیگران را به اشتراک می‌گذارم، مراقب باعث شرمندگی یا دردسر آنها نشوم.	۷۲
			۰/۵۴۵	می‌دانم، انجام معاملات آنلاین خطر کلاهبرداری دارد.	۹۱
			۰/۵۳۸	خطرات سلامتی و بهزیستی استفاده بیش از حد از فناوری‌های دیجیتال، مانند اعتماد و استرس را درک می‌کنم. ابزار دیجیتال (موبایل، لپ‌تاپ، تبلت و...) خود را شخصی‌سازی (با تنظیم مشخصات) می‌کنم تا به راحتی در دسترس دیگران نباشد.	۷۶
			۰/۵۱۷		۸۹
			۰/۴۰۱	به بحث، گفت‌وگو و تعاملات توهین‌آمیزی نمی‌پیوندم که در اینترنت رخ می‌دهد.	۸۳
			۰/۷۷۶	اطلاعات مورد نیاز برای کمک‌های بشردوستانه را در سایت‌های رسانه‌های اجتماعی، منتشر می‌کنم.	۷۴
			۰/۶۷۲	در گروه‌های آنلاین درباره مسائل زیست‌محیطی، اجتماعی، سیاسی یا مسائل دیگر گفت‌وگو می‌کنم.	۷۹
			۰/۶۴۹	از اینترنت برای به اشتراک گذاشتن چیزی استفاده می‌کنم که در آن مهارت دارم.	۸۱
			۰/۶۳۴	در گروه‌ها یا انجمن‌های محلی، شهری یا مدرسه به روش‌های آنلاین شرکت می‌کنم.	۷۸
			۰/۵۶۹	از برنامه‌های رسانه اجتماعی برای به اشتراک گذاری اطلاعات یا ایده‌هایم، استفاده می‌کنم.	۶۸
			۰/۵۴۵	مواردی مانند زورگویی سایبری، ایجاد ترس و سرقت هویت را گزارش می‌کنم.	۷۵
			۰/۴۴۹	وقتی در محیط آنلاین احساس ناراحتی می‌کنم، تلاش می‌کنم احساساتم را به شیوه‌ای بسیار منطقی بیان کنم.	۷۷

۸۴	وقتی آنلاینم، تلاش می‌کنم به بحث‌ها یا هیجان‌ها پایان دهم.	۰/۴۰۱																	
۷۰	می‌دانم چگونه در یک برنامه خدمات رسانه اجتماعی، خودم حساب کاربری ایجاد (ثبت نام) کنم.	۰/۷۹۰																	
۶۹	می‌توانم از مرورگر، موتور جست‌وجو، دانلود، ایمیل و موارد دیگر، خوب استفاده کنم.	۰/۷۷۷																	
۶۷	روش‌های یادگیری آنلاین را بررسی و به آن توجه می‌کنم.	۰/۷۳۷																	
۶۶	از ابزارهای دیجیتال به‌عنوان ابزار یا منبعی شایسته آموزش و یادگیری، استفاده می‌کنم.	۰/۷۳۳																	
۱۰۴	آلفای کروناخ عامل به اخباری که با باورم همخوانی دارد، بیشتر توجه می‌کنم.	۰/۸۰۶	۰/۷۶۹	۰/۶۹۹	۰/۷۰۷														
۱۰۱	تنها به خبرها، اطلاعات و یا تبلیغاتی بسنده نمی‌کنم که از یک رسانه یا شبکه پخش می‌شوند و در دیگر رسانه‌ها یا شبکه‌ها آن را بررسی می‌کنم.	۰/۶۹۸																	
۱۰۰	هنگام عکس گرفتن، تصمیم می‌گیرم که چه چیزی مهم است.	۰/۶۸۳																	
۱۰۶	به اثر ناخودآگاهی توجه می‌کنم که ممکن است با شنیدن اخبار و تبلیغات آن را احساس کنم.	۰/۶۵۲																	
۱۰۳	می‌توانم منابع خبری را ببایم که با ارزش‌هایم تطابق داشته باشد.	۰/۶۱۹																	
۱۰۵	هنگام شنیدن، خواندن یا دیدن یک خبر، داستان، کتاب یا فیلم، به برداشت‌های متفاوتی توجه می‌کنم که ممکن است در افراد ایجاد شود.	۰/۵۴۱																	
۹۸	می‌دانم از تکنیک‌های تولید و نورپردازی برای خوب یا بد جلوه دادن افراد خاص و تأثیرگذاری بر ادراک بیننده استفاده می‌شود.	۰/۴۷۶																	
۱۰۲	بدون بررسی، از نظر دیگران پیروی نمی‌کنم.	۰/۷۴۱																	
۹۹	یک فرد یا شخصیت را براساس تصویر دیده‌شده در رسانه قضاوت نمی‌کنم.	۰/۶۲۳																	
۹۶	اعتبار منبع مطالب آنلاین را ارزیابی می‌کنم.	۰/۵۹۲																	
۹۷	به‌طور منظم افکار مربوط به مسائل سیاسی یا اجتماعی را در شبکه‌ها و رسانه‌های اجتماعی، پست می‌کنم.	۰/۵۷۰																	
۹۳	چقدر محتوای سیاسی روزنامه‌ها یا دیگر رسانه‌های اجتماعی را می‌خوانید؟	۰/۷۶۶																	
۹۵	یک مناظره تلویزیونی یا آنلاین درباره یک موضوع بحث‌برانگیز زیست‌محیطی را دنبال می‌کنم.	۰/۷۶۳																	
	آلفای کروناخ عامل	۰/۵۳۲	۰/۶۱۵	۰/۵۶۹															

شهرزادی مرتبط با رسانه

جدول ۳- ارزش ویژه و تجمعی هر پرسش‌نامه پس از حذف گویه‌های با بار عاملی کم، همراه با نتایج آزمون KMO

Table 3- Specific and cumulative value of each questionnaire after removing items with low factor load & KMO

معناداری	بارتلت	KMO	ارزش تجمعی							ارزش ویژه کل							ف			
			وارفانس عامل هم مشخص می‌شود																	
			عامل ۷	عامل ۶	عامل ۵	عامل ۴	عامل ۳	عامل ۲	عامل ۱	عامل ۷	عامل ۶	عامل ۵	عامل ۴	عامل ۳	عامل ۲	عامل ۱				
۰/۰۰۰	۵۰۷/۱۳۶	۰/۷۰۰																		سیاسی
۰/۰۰۰	۹۲۱/۲۸۲	۰/۷۹۰																		مدنی
۰/۰۰۰	۴۷۶۱/۱۵۴	۰/۸۵۰	۵۵/۷۲۲	۵۰/۸۸۱	۴۴/۷۱۹	۳۷/۸۰۸	۳۰/۱۱۳	۲۲/۴۱۴	۱۲/۸۹۳	۱/۳۵۵	۱/۷۲۵	۱/۹۳۵	۲/۱۵۵	۲/۱۵۶	۲/۶۶۶	۳/۶۱۰				اجتماعی
۰/۰۰۰	۳۵۴۸/۱۷۷	۰/۹۵۰																		محیط و پایدار
۰/۰۰۰	۱۶۰۷/۸۵۷	۰/۹۱۰																		رسانه
۰/۰۰۰	۲۸۱۹/۴۷۴	۰/۸۸۰																		دیجیتال

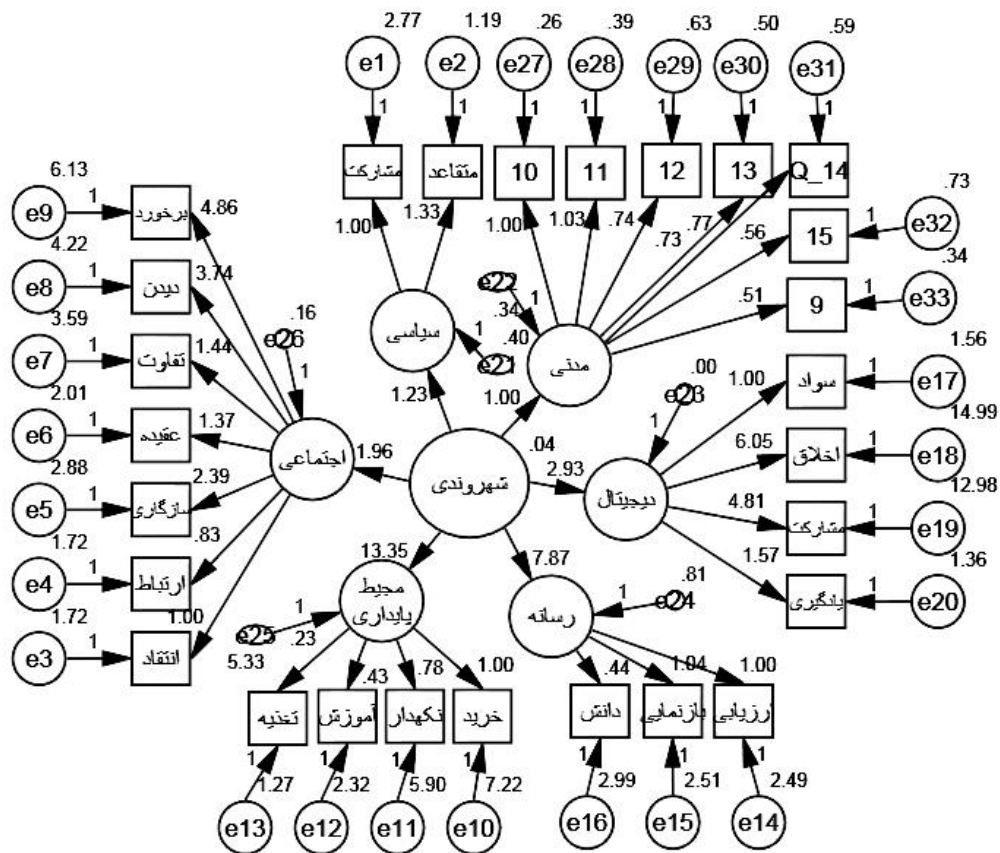
تحلیل عامل اکتشافی

با توجه به اینکه رفتار شهروندی شامل حوزه‌های کاملاً متفاوتی است، در این پرسش‌نامه نمره کل اهمیت کمتری دارد و بخش‌های مرتبط با هر حوزه رفتاری با توجه به نیاز پژوهشگران به صورت جداگانه به کار می‌روند. نتایج آزمون KMO و آزمون بارتلت، که در جدول ۲ ارائه شده است، حاکی از امکان اجرای تحلیل عامل اکتشافی است. شایان ذکر است که تحلیل عامل اکتشافی اولیه، نتایج پذیرفتنی از نظر ارزش‌های ویژه مبتنی بر تعداد عوامل استخراج‌شده، همراه با بارهای عاملی پرسش‌ها در هر یک از بخش‌های (هر بخش مربوط به یک حوزه رفتار شهروندی است) پایه، به دست نداد. بر همین اساس و براساس معیار داشتن بار عاملی بر بیش از یک عامل در حد مشابه، داشتن بار عاملی ضعیف، کمتر از ۰/۳، همراه با افزایش آلفای کرونباخ براساس حذف پرسش از پرسش‌نامه، اقدام به بازنگری بخش‌ها شد. در این بازنگری پرسش ۳ از بخش سیاسی، ۸ از بخش مدنی، ۳۰ از بخش اجتماعی، ۵۱ و ۶۵ از بخش محیط‌زیست و توسعه پایدار و ۹۴ از بخش رسانه و ۷۱، ۸۰، ۸۵ از بخش دیجیتال حذف شدند. در مرحله بعدی گویه ۸۶ نیز حذف شد. پس از این مرحله دوباره تحلیل عامل اکتشافی انجام شد. همان‌گونه که در جدول ۲، نتایج تحلیل عاملی به روش چرخش واریماکس دیده می‌شود، به‌خوبی گویای وجود دو عامل با

ارزش ویژه بالاتر از یک برای بخش (بعد) سیاسی، یک عامل برای بعد شهروندی مدنی، ۷ عامل برای بعد شهروندی اجتماعی، ۴ عامل برای بعد شهروندی زیست‌محیط و توسعه پایدار، ۳ عامل برای بعد شهروندی مرتبط با رسانه و ۴ عامل برای بعد شهروندی دیجیتال است. نام‌گذاری عوامل با توجه به محتوای پرسش‌های قرارگرفته بر آن عامل انجام و در جدول ۴ ارائه شد. دامنه بارهای عاملی به دست آمده از بخش‌ها، در جدول ۳ نشان داده شده است. بارهای عاملی مربوط به گویه‌ها در عوامل مربوطه به صورت پرننگ مشخص شده است. دامنه بارهای عاملی در بخش سیاسی بین ۰/۵۵۸ تا ۰/۸۲۵، بخش مدنی بین ۰/۴۹۶ تا ۰/۷۶۰، بخش اجتماعی بین ۰/۴۰۱ تا ۰/۸۵۱، بخش محیط‌زیست و توسعه پایدار بین ۰/۴۸۵ تا ۰/۷۸۲، بخش رسانه بین ۰/۴۷۶ تا ۰/۷۶۶، بخش دیجیتالی بین ۰/۳۳۲ تا ۰/۷۹۲ به دست آمد.

در شکل ۲، مدل تأیید عاملی برآوردشده در نرم‌افزار Amos دیده می‌شود. این مدل مناسب بودن پرسش‌نامه را نشان می‌دهد ($CMIN=1035/408$ ، $df=318$ ، $P=0/000$ ، $RMSEA=0/064$ ، $TLI=0/886$ ، $CFI=0/909$ ، $IFI=0/910$ و $PCLOSE=0/011$). در شکل ۳ و جدول ۵ نتایج تحلیل مدل تأییدی هر یک از بخش‌های پرسش‌نامه رفتار شهروندی ارائه شده است.

شکل ۲- مدل تأیید عاملی پرسش‌نامه به صورت کلی در نرم‌افزار Amos

Fig 2- Factor validation model of questionnaire in general in Amos software

سیاسی، متوسط و در دیگر پرسش‌نامه‌ها زیاد و بسیار زیاد است.

روایی همگرا

برای محاسبه روایی همگرا، به صورت هم‌زمان با پرسش‌نامه ساخته شده در این پژوهش، ۴ پرسش‌نامه دیگر، که در بخش ابزارها معرفی شده‌اند، ارائه شد و همبستگی هریک از پرسش‌نامه‌ها و ابعاد آنها با نمره کل این پرسش‌نامه‌ها محاسبه شده و در جدول ۴ نمایش داده شده است. ضرایب معنی‌دار به صورت پررنگ و ستاره‌دار مشخص شده است. بخش پرسش‌نامه سیاسی در کل و همچنین دو بعد آن با خرده‌مقیاس تجاوز به حریم خصوصی از پرسش‌نامه رفتار غیرمدنی (به صورت خلاصه رفتار غیرمدنی) و پرسش‌نامه قلدری سایبری (سایبری) همبستگی معنی‌داری داشت. پرسش‌نامه مدنی با پرسش‌نامه شهروندی تابش، بعد انسانیت در پرسش‌نامه فضایل انسانی (فضایل انسانی) با رفتار

برآورد پایایی

پایایی پرسش‌نامه‌ها و ابعاد آنها به کمک آلفای کرونباخ، که سازگاری و پایایی درونی متغیرها را اندازه‌گیری می‌کند، ارزیابی و نتایج آن در جدول ۳ ارائه شده است. در جدول ۳ نیز آلفای کرونباخ بخش‌ها و خرده‌مقیاس‌های آنها ارائه شد. آلفای کرونباخ بعد سیاسی در کل ۰/۶۰۳ و برای ابعاد آن بین ۰/۵۶۷ و ۰/۶۵۴، برای بعد مدنی ۰/۷۶۰، برای بعد اجتماعی در کل ۰/۸۶۲ و برای ابعاد آن بین ۰/۴۳۶ و ۰/۸۰۷، برای بعد زیست‌محیط و توسعه پایدار در کل ۰/۸۸۷ و برای ابعاد آن بین ۰/۵۰۵ و ۰/۷۹۶، برای بعد رسانه در کل ۰/۷۱۴ و برای ابعاد آن بین ۰/۳۸۵ و ۰/۶۱۵، و در نهایت برای بعد دیجیتال در کل ۰/۸۵۳ و برای ابعاد آن بین ۰/۶۹۹ و ۰/۸۰۶، به دست آمد. با توجه به اینکه مقدار آلفای کرونباخ بین ۰/۹ تا بسیار زیاد، ۰/۷ تا ۰/۸۹ زیاد، ۰/۳ تا ۰/۶۹ متوسط و ۰/۰ تا ۰/۲۹ کم در نظر گرفته می‌شود (Mahadir et al., 2021)، نتایج تجزیه و تحلیل نشان داد مقدار آلفای کرونباخ در پرسش‌نامه

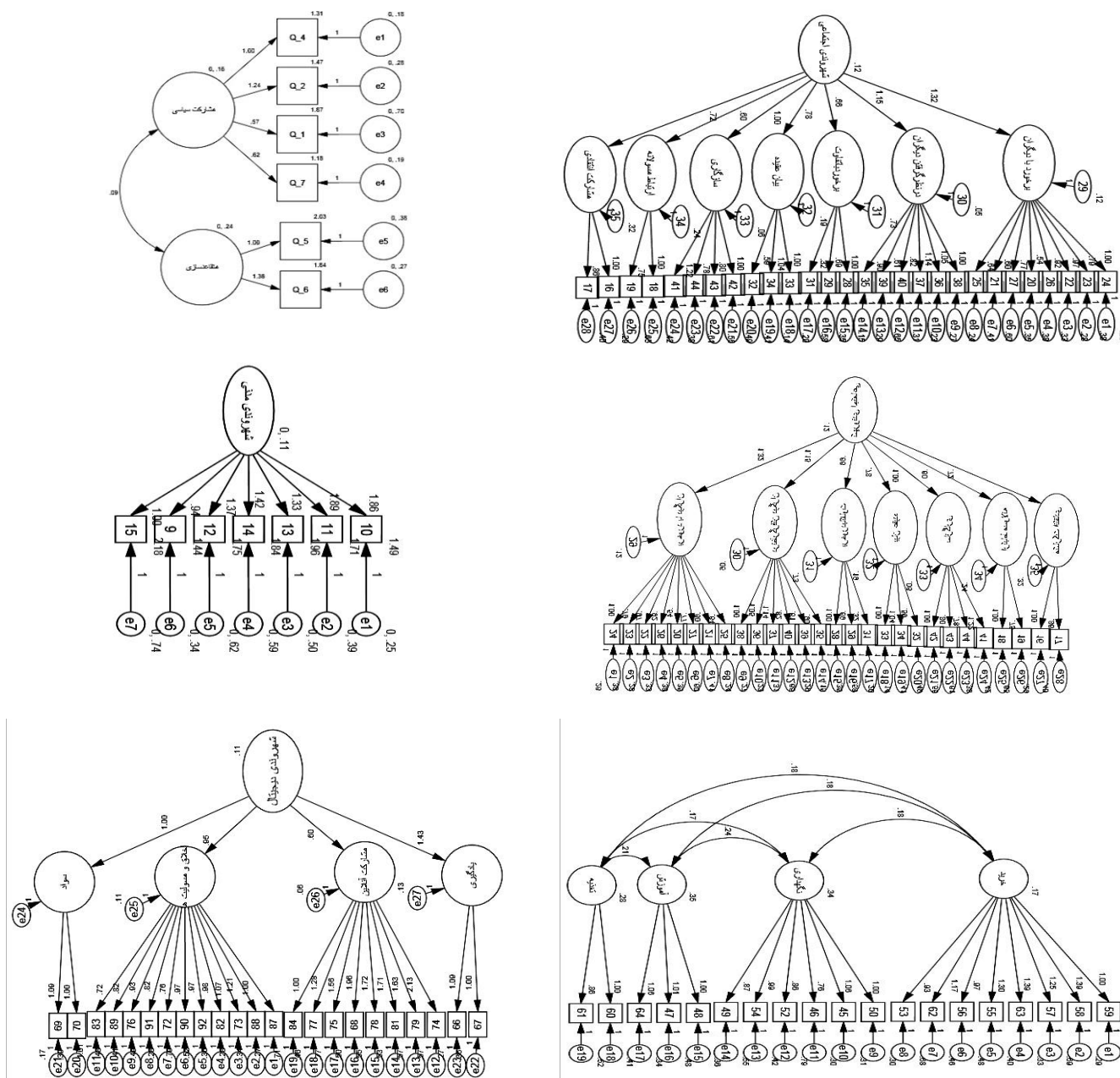
غیرمدنی همبستگی معنی‌داری داشت. پرسش‌نامه اجتماعی در کل با هر ۴ پرسش‌نامه همبستگی معنی‌دار داشت؛ اما در بعد برخورد با تفاوت‌ها، تنها با پرسش‌نامه شهروندی تابش (۱۳۹۱) همبستگی معنی‌دار بود و دو بعد ارتباط مسئولانه و مشارکت انتقادی با پرسش‌نامه‌های فضایل انسانی و زورگویی سایبری همبستگی معنی‌داری نداشتند. در پرسش‌نامه زیست‌محیطی و توسعه پایدار، خرده‌مقیاس‌های آموزش و گفت‌وگوی انتقادی و تغذیه با پرسش‌نامه سایبری همبستگی،

معنی‌دار نبود؛ اما در کل پرسش‌نامه و دیگر ابعاد با هر ۴ پرسش‌نامه دیگر، همبستگی معنی‌دار بود. در پرسش‌نامه دیجیتال نیز تنها در خرده‌مقیاس مشارکت آنلاین، همبستگی با پرسش‌نامه‌های فضایل انسانی و سایبری، معنی‌دار نبود. در پرسش‌نامه رسانه، بعد ارزشیابی انتقادی و کل با دو پرسش‌نامه فضایل انسانی و قلدری سایبری همبستگی وجود نداشت.

جدول ۴- همبستگی بین پرسش‌نامه‌ها و زیر مقیاس‌های آنها با پرسش‌نامه‌های دیگر

Table 4- Correlation between questionnaires and their subscales with other questionnaires

پرسش‌نامه‌ها		شهروندی تابش		بعد انسانیت پرسش‌نامه فضایل		بعد تجاوز رفتار غیر مدنی		زورگویی سایبری	
		معناداری	همبستگی	معناداری	همبستگی	معناداری	همبستگی	معناداری	همبستگی
سیاسی	مشارکت	۰/۸۱۸	-۰/۰۱۰	۰/۰۸۱	-۰/۰۷۸	۰/۰۳۱	۰/۰۹۷*	۰/۰۲۴	۰/۱۰۱*
	متقاعدسازی	۰/۴۴۴	-۰/۰۳۴	۰/۲۳۹	۰/۰۵۳	۰/۰۰۰	۰/۲۰۵**	۰/۰۰۰	۰/۲۳۸**
	کل	۰/۵۶۱	-۰/۰۲۶	۰/۵۸۵	-۰/۰۲۴	۰/۰۰۰	۰/۱۸۰**	۰/۰۰۰	۰/۲۰۲**
مدنی	کل	۰/۰۰۰	۰/۲۰۸**	۰/۰۰۰	۰/۱۷۲**	۰/۰۲۵	۰/۱۰۰*	۰/۰۵۱	۰/۰۸۷
اجتماعی	برخورد با دیگران در نظر گرفتن دیگران	۰/۰۰۰	۰/۳۶۱**	۰/۰۰۰	۰/۲۸۲**	۰/۰۰۰	-۰/۳۰۹**	۰/۰۰۰	-۰/۲۳۷**
	برخورد با تفاوت‌ها	۰/۰۰۱	۰/۱۴۶**	۰/۰۸۸	۰/۰۷۶	۰/۲۲۰	۰/۰۵۵	۰/۳۱۸	۰/۰۴۵
	عمل دموکراتیک	۰/۰۰۴	۰/۱۲۷**	۰/۰۰۱	۰/۱۵۲**	۰/۰۰۰	-۰/۲۱۰**	۰/۰۵۷	-۰/۰۸۵
	بیان عقیده	۰/۰۰۰	۰/۳۲۹**	۰/۰۰۰	۰/۲۱۲**	۰/۰۰۰	-۰/۲۳۵**	۰/۰۱۹	-۰/۱۰۵*
زیست محیطی و پایداری	ارتباط مسئولانه	۰/۰۰۱	۰/۱۵۱**	۰/۰۰۰	۰/۱۷۵**	۰/۵۴۲	۰/۰۲۷	۰/۴۹۹	۰/۹۲۹
	مشارکت انتقادی	۰/۰۰۰	۰/۲۰۹**	۰/۰۰۰	۰/۱۷۱**	۰/۳۱۸	۰/۰۴۵	۰/۱۸۰	۰/۰۶۰
	کل	۰/۰۰۰	۰/۳۹۹**	۰/۰۰۰	۰/۳۱۷**	۰/۰۰۰	-۰/۲۳۹**	۰/۰۰۰	-۰/۱۴۱**
	خرید و مصرف	۰/۰۰۰	۰/۳۴۳**	۰/۰۰۰	۰/۲۰۷**	۰/۰۰۰	-۰/۲۴۷**	۰/۰۰۲	-۰/۱۴۱**
رسانه	نگهداری	۰/۰۰۰	۰/۳۲۸**	۰/۰۰۰	۰/۲۹۰**	۰/۰۰۰	-۰/۲۸۹**	۰/۰۰۰	-۰/۱۷۰**
	آموزش و گفت‌وگوی انتقادی	۰/۰۰۰	۰/۳۲۸**	۰/۰۰۰	۰/۲۰۱**	۰/۰۰۰	-۰/۱۰۹*	۰/۲۶۷	-۰/۰۵۰
	تغذیه	۰/۰۰۰	۰/۲۲۶**	۰/۰۰۰	۰/۱۵۸**	۰/۰۱۶	۰/۱۰۸*	۰/۴۹۱	-۰/۰۳۱
	کل	۰/۰۰۰	۰/۳۹۴**	۰/۰۰۰	۰/۲۰۷**	۰/۰۰۰	-۰/۲۴۷**	۰/۰۰۱	-۰/۱۴۱**
دیجیتال	آگاهی از بازنمایی و اثر بر مخاطب	۰/۰۰۰	۰/۴۰۶**	۰/۰۰۰	۰/۲۸۸**	۰/۰۰۳	-۰/۱۳۱**	۰/۰۰۷	-۰/۱۲۱**
	ارزیابی انتقادی	۰/۰۰۰	۰/۲۶۱**	۰/۰۰۰	۰/۲۳۷**	۰/۰۵۳	-۰/۰۸۷	۰/۱۵۷	-۰/۰۶۳
	آگاهی در مشارکت	۰/۰۰۰	۰/۲۱۳**	۰/۰۴۰	۰/۰۹۲*	۰/۰۰۱	۰/۱۵۴**	۰/۰۰۰	۰/۲۰۰**
دیجیتال	کل	۰/۰۰۰	۰/۳۹۰**	۰/۰۰۰	۰/۲۸۰**	۰/۳۲۵	-۰/۰۴۴	۰/۷۹۸	-۰/۰۱۱
	مسنولیت‌ها	۰/۰۰۰	۰/۴۰۶**	۰/۰۰۰	۰/۲۴۵**	۰/۰۰۰	-۰/۳۴۸**	۰/۰۰۰	-۰/۳۱۸**
	مشارکت آنلاین	۰/۰۰۰	۰/۳۲۹**	۰/۰۰۰	۰/۱۹۶**	۰/۲۸۲	۰/۰۴۸	۰/۲۵۹	۰/۰۵۱
	سواد دیجیتالی	۰/۰۰۰	۰/۲۱۰**	۰/۰۰۰	۰/۱۶۳**	۰/۰۴۶	-۰/۰۹۰*	۰/۰۰۰	-۰/۱۵۹**
دیجیتال	یادگیری	۰/۰۰۰	۰/۲۸۴**	۰/۰۲۵	۰/۱۰۰*	۰/۰۰۱	-۰/۱۵۱**	۰/۰۰۱	-۰/۱۵۵**
	کل	۰/۰۰۰	۰/۴۶۰**	۰/۰۰۰	۰/۲۷۰**	۰/۰۰۰	-۰/۲۱۳**	۰/۰۰۰	-۰/۲۰۵**

شکل ۳- مدل‌های تأیید عاملی برای هریک از بخش‌های پرسش‌نامه رفتار شهروندی

Fig 3- Factor validation models for each part of the citizenship behavior questionnaire

بحث و نتیجه

این پژوهش با هدف ساخت و اعتبارسنجی مقدماتی پرسش‌نامه‌های جامع شهروندی در میان دانشجویان اجرا شد. براساس نتایج ارائه‌شده، ۶ پرسش‌نامه شامل پرسش‌نامه شهروندی-سیاسی، مدنی، اجتماعی، زیست‌محیط و توسعه پایدار، رسانه‌ای و دیجیتالی اعتباریابی مقدماتی شدند. اولین

پرسش‌نامه طراحی و ساخته‌شده، مربوط به پرسش‌نامه شهروندی سیاسی و در بر گیرنده ۶ پرسش در دو بعد مشارکت و متقاعدسازی بود. ساختار و محتوای این پرسش‌نامه، از نظر کلی با نمونه پرسش‌نامه‌های موجود، از جمله پرسش‌نامه شهروندی-سیاسی یازیکی و گون^۱

¹ Yazici and Guven

همگرا را در اختیار می‌گذارد و به‌خوبی حاکی از آن است که شهروند سیاسی فعال، به‌طور هم‌زمان به حوزه‌های فضیلت‌محور شجاعت، وفاداری، مسئولیت‌پذیری، عدالت، دفاع از برابری و آزادی نیز توجه دارد (Al-Qatawneh et al., 2019: 10). اما در هیچ پژوهشی به شهروندی سیاسی به‌صورت هم‌زمان با تجاوز به حریم دیگران یا زورگویی سایبری توجه نشده بود و نتایج این پژوهش نشان از همبستگی مثبت بین این موارد دارد. این نتیجه اگرچه کمی دور از انتظار به نظر می‌رسد، ممکن است حاکی از برخی واقعیت‌ها نیز باشد. همچنین احتمال دارد، این نتیجه انعکاسی از این واقعیت باشد که گروه نمونه دانشجویان با وجود اینکه گروهی فرهیخته و در مسیر تحصیل و ارتقای دانش و مهارت خودند، ولی همچنان طیف رفتارهای مدرن و ایده‌آل شهروندی-سیاسی را ناگزیر با ابراز رفتارهای قلدرمآبانه در فضای سایبری متداخل کرده‌اند که شکلی از رفتارهای واقعی آنها در فضای سایبری است. به همین جهت در مطالعات آینده، توجه جدی به آموزش رفتارهای شهروندی سیاسی بدون رفتارهای قلدرمآبانه، ضروری به نظر می‌رسد.

دیگر پرسش‌نامه طراحی و ساخته‌شده، مربوط به پرسش‌نامه شهروندی مدنی و در برگیرنده ۷ پرسش بود. ساختار و محتوای این پرسش‌نامه، از نظر کلی با نمونه پرسشنامه‌های موجود، از جمله پرسش‌نامه شهروندی مدنی یازیکی و گوون (2017)، پمت (2016) و شولز و همکاران (2016) همسویی محتوایی دارد و مشخص می‌کند که محتوای پرسش‌ها چه در تدوین مقدماتی و چه در اصلاح نهایی از نظر محتوا، متناسب با فرهنگ و شرایط ایران تهیه شدند. شهروندی مدنی در ایران با اهدای پول، عضویت یا سازمان‌دهی سازمان‌های خیریه، مراکز فرهنگی-مذهبی، سازمان‌دهی گردهمایی‌ها و مراسم‌ها و نمایندگی افراد و گروه‌ها، همراه است و روایی و پایایی بالایی دارد. محتوای شهروندی مدنی سنجش‌شده، دربردارنده دیدگاه‌ها و نظرات علمی مطرح‌شده در متون علمی، نظیر دیدگاه‌های مطرح‌شده

(2017)، پمت^۱ (2016) و شولز و همکاران^۲ (2016) همسویی محتوایی دارد. با این حال، تمایز آشکاری بین پرسش‌نامه ساخته‌شده در حوزه شهروندی-سیاسی در مطالعه حاضر و مطالعه‌های گذشته وجود دارد. تمایز مدنظر این است که در این پرسش‌نامه، محتوای پرسش‌ها چه در تدوین مقدماتی و چه در اصلاح نهایی از نظر محتوا، متناسب با فرهنگ و شرایط ایران تهیه شدند. واضح است که شهروندی سیاسی در ایران با تمرکز بر شرکت در انتخابات، راهپیمایی‌های قانونی، تریبون‌های آزاد یا کمپین‌های انتخاباتی، همچنین تلاش برای تماس با مسئولان ذی‌صلاح، بحث و گفت‌وگو درباره مسائل سیاسی و تلاش برای متقاعدکردن دیگران، از روایی و پایایی بالایی برخوردار باشد. محتوای شهروندی-سیاسی سنجش‌شده، در واقع بازتابی از دیدگاه‌ها و نظرات علمی مطرح‌شده در متون علمی بود؛ برای نمونه آندرولی و بریس^۳ (2022)، معتقدند که شهروند سیاسی خوب، باید در مسائل سیاسی مانند شرکت در انتخابات و کمپین‌های انتخاباتی، مشارکت فعال داشته باشد. همچنین ستیدپرن^۴ (2022)، باور دارد که شهروند سیاسی باید در انتخابات و نشست‌های سیاسی شرکت کند، برای مطالبه حق با مقامات تماس برقرار کند، تمایل به جانب‌داری از گروه خاص داشته باشد و برای متقاعدکردن دیگران به رأی دادن به افراد مدنظر یا طرفداری از سیاست خاص، تلاش کند. نگاهی گذرا به پرسش‌های مطرح‌شده در پرسش‌نامه شهروندی-سیاسی ساخته‌شده در این مطالعه، به‌خوبی مؤید نقش‌ها و رفتارهای پذیرفته‌شده، مانند شرکت در انتخابات، راهپیمایی‌های قانونی و گردهمایی‌های سیاسی، بحث و گفت‌وگو با دیگران و تلاش برای متقاعدسازی دیگر افراد و یا تماس با مقامات است. از سوی دیگر، نتایج بررسی همبستگی بین امتیازهای حاصل از شهروندی سیاسی و امتیازهای حاصل از پرسش‌نامه فضایل انسانی، شواهد روایی

¹ Pammett

² Schulz et al.

³ Andreouli and Brice

⁴ Satidporn

شواهد روایی همگرا را در اختیار می‌گذارد و به‌خوبی حاکی از آن است که شهرند اجتماعی، به‌طور هم‌زمان به حوزه‌های فضیلت، همان‌طور که در پاراگراف‌های گذشته بیان شد، توجه دارد و تصمیماتش بازتاب ملاحظات اخلاقی است. همچنین همبستگی منفی بین پرسش‌نامه شهروندی اجتماعی و پرسش‌نامه‌های رفتار غیرمدنی و سایبری، نشان‌دهنده وجود دلسوزی و احساس مراقبت از دیگران، احترام به ایده‌های دیگران، مسئولیت در قبال خود و جامعه در انجام رفتارهای حوزه شهروندی اجتماعی است (Al-Qatawneh et al., 2019).

پرسش‌نامه شهروندی زیست‌محیطی و توسعه پایدار، در بر گیرنده ۱۸ پرسش در ۴ بعد خرید و مصرف، نگهداری، آموزش و توجه به تغذیه بود که از نظر کلی با نمونه پرسشنامه‌های موجود، مانند پرسش‌نامه هنسمن و همکاران (2020) و یوسلیزا و همکاران (2020) همسویی محتوایی دارد. شهروند خوب قرن ۲۱، رفتارهایی مانند بازیافت (استفاده مجدد از کاغذ، پلاستیک، شیشه، ظروف)، صرفه‌جویی (در مصرف آب، انرژی، مواد)، استفاده از وسایل حمل و نقل عمومی یا دوچرخه‌سواری یا حتی پیاده‌روی، دفع صحیح زباله‌های بازیافت‌ناپذیر، خرید و/یا مصرف محصولات دوستدار طبیعت مرتبط با مسائل مرتبط با پایداری (سلامت، اقتصاد و محیط) را می‌داند و انجام می‌دهد (Yusliza et al., 2020). نتایج بررسی همبستگی بین امتیازهای حاصل از شهروندی زیست‌محیطی و توسعه پایدار و امتیازهای به دست آمده از پرسش‌نامه شهروندی و فضایل انسانی، همبستگی مثبت معنی‌دار را در همه ابعاد نشان می‌دهد. این یافته نیز حاکی از آن است که شهروند زیست‌محیطی و پایدار، متعهد به مسائل اخلاقی در رابطه با طبیعت و زندگی پایدار و سالم است (Hansmann et al., 2020). از طرف دیگر همبستگی منفی بین امتیازات این پرسش‌نامه و امتیازات پرسش‌نامه‌های رفتار غیر مدنی و سایبری، نشانگر پررنگ بودن نقش همدلی و دلسوزی در ابراز رفتارهای شهروندی در حوزه زیست‌محیطی و توسعه پایدار است (Yusliza et al., 2020).

القتانه و همکاران^۱ (2019) در حوزه تلقی شهروندی مدنی به‌عنوان تعامل با سازمان‌های غیردولتی است که با پرسش‌های عضویت و سازمان‌دهی شکل‌ها در پرسش‌نامه ساخت و اعتبارسنجی شده در مطالعه حاضر همخوان است. نتایج بررسی همبستگی بین امتیازهای حاصل از شهروندی مدنی و امتیازهای حاصل از پرسش‌نامه شهروندی و فضایل انسانی، شواهد روایی همگرا را در اختیار می‌گذارد و به‌خوبی حاکی از آن است که شهرند مدنی فعال، به‌طور هم‌زمان به حوزه‌های فضیلت محور شجاعت، وفاداری، مسئولیت‌پذیری، عدالت، دفاع از برابری و آزادی نیز توجه دارد (Yazici & Guven, 2017). نکته درخور توجه، همبستگی مثبت بین شهروندی مدنی و رفتارهای غیرمدنی است. این یافته نیز می‌تواند حاوی این پیام باشد که ممکن است در جامعه دانشجویی ایران، رفتارهای مدنی با رفتارهای غیرمدنی در عمل، در هم آمیخته شوند. همانند شهروندی سیاسی، به احتمال زیاد در جامعه دانشجویی ایران، آموزش رفتارهای شهروندی مدنی صحیح نیز از ضرورت‌های جدی برای ایجاد، بسط و گسترش شهروندی مدنی مدرن و پذیرفتنی باشد.

پرسش‌نامه شهروندی اجتماعی، در بر گیرنده ۲۸ پرسش در ۷ بعد برخورد با دیگران، در نظر گرفتن دیگران، برخورد با تفاوت‌ها، بیان عقیده، سازگاری، ارتباط مسئولانه و مشارکت انتقادی بود. این ساختار به دست آمده با پرسش‌نامه شهروندی-اجتماعی تندام و همکاران (2011) دارای همسویی محتوایی است. با این حال سؤالات مطرح شده و استفاده شده در پرسش‌نامه شهروندی اجتماعی مطالعه حاضر، تناسب آن را با فرهنگ و شرایط ایران نشان می‌دهد. شهروند اجتماعی خوب، مهارت‌های لازم برای کنار آمدن با دوستان، خانواده و دیگر افراد جامعه، توانایی شروع و حفظ ارتباطات نزدیک و همچنین پاسخ به شیوه‌ای پذیرفتنی در موقعیت‌های گوناگون اجتماعی را دارد (Adetoro & Okike, 2022). نتایج بررسی همبستگی بین امتیازهای حاصل از شهروندی اجتماعی و امتیازهای حاصل از پرسش‌نامه شهروندی و فضایل انسانی،

¹ Al-Qatawneh et al.

دیگر، تأکیدی بر این مطالب است.

در مجموع در این مطالعه، شش پرسش‌نامه با اعتبار پذیرفتنی برای استفاده پژوهشگران حوزه شهروندی تهیه و به صورت مقدماتی اعتبارسنجی شد. با این حال مطالعه حاضر مانند هر مطالعه دیگری، محدودیت‌هایی دارد که لازم است در تعبیر و تفسیر و یا استفاده از نتایج، به آن توجه لازم و کافی بشود. مهم‌ترین محدودیت این است که این مطالعه بر دانشجویان و دانشگاه‌های غیر دولتی انجام گرفته است؛ بنابراین تعمیم نتایج به دیگر اقشار جامعه منطقی نیست. از طرف دیگر این مطالعه ماهیت مقدماتی دارد؛ بنابراین تا تکرار نتایج در مطالعات بعدی و با گروه‌های نمونه مختلف، لازم است در استفاده از نتایج و تعمیم آنها احتیاط شود. در سطح کاربردی نیز پیشنهاد می‌شود تا در مطالعات بعدی، امتیازات حاصل از پرسش‌نامه‌های شهروندی جامع با طیف مختلف رفتارها و نگرش‌های اجتماعی و فرهنگی مطالعه شود. همچنین پیشنهاد می‌شود تا پژوهشگران بعدی ابزارهای ساخت و معرفی شده در این مطالعه را در طیفی از مطالعات آزمایشی مربوط به آموزش شهروندی استفاده و مشخص کنند که از طریق آموزش‌های شهروندی جامع می‌توان رفتارهای شهروندی را ارتقا بخشید یا خیر. در مجموع امید است به کمک پرسش‌نامه‌های ساخت و معرفی شده، وضعیت رفتارهای شهروندی سنجش و از اثربخشی آموزش‌ها در این حوزه اطمینان حاصل شود.

منابع فارسی

احمدی، ی. و مرادی، س. (۱۳۹۷). «سرمایه اجتماعی (آنلاین و آفلاین) و فرهنگ شهروندی. علوم اجتماعی، ۲۷(۸۱)، ۱۰۱-۱۳۳.

آرایش، م. و شیخی، م.ت. (۱۳۹۹). بررسی رابطه آموزش شهروندی و توسعه پایدار شهری (مطالعه موردی: شهر اردبیل). *مطالعات جامعه‌شناسی*، ۱۰(۳۴)، ۳۳-۶۰.

تابش، ع. (۱۳۹۱). «بررسی و مقایسه مفاهیم تربیت شهروندی در بین جوانان دانشجو و غیر دانشجوی شهرستان بناب».

پرسش‌نامه شهروندی رسانه‌ای، در بر گیرنده ۱۳ پرسش در ۳ بعد آگاهی از بازنمایی و اثر بر مخاطب، ارزیابی انتقادی و آگاهی برای مشارکت است. این پرسش‌نامه با پرسش‌نامه‌های ساخته شده در این زمینه، مانند پرسش‌نامه آدتورو و آکیکه (2022) همسویی محتوایی دارد و مانند دیگر ابعاد، مسائل مهم و فرهنگ ایران را مدنظر قرار داده است. شهروند خوب قرن ۲۱، توانایی تولید و مصرف مسئولانه محصولات رسانه‌ای را دارد (Mateus & Hernandez, 2019) و می‌تواند از رسانه‌های اجتماعی در مکالمات، ارسال پیام، تماس با دیگران و تحریک گفت‌وگو و درگیر شدن در فعالیت‌های جمعی (Adetoro & Okike, 2022: 4) استفاده کند. همبستگی عکس بین امتیازهای حاصل از بعد آگاهی از بازنمایی و اثر بر مخاطب در پرسش‌نامه شهروندی رسانه‌ای و امتیازهای حاصل از پرسش‌نامه‌های رفتار غیرمدنی و سایبری، تأکیدی بر آن است که وقتی فرد اثر رسانه بر دیگران را درک کند، احساس و درک دیگران را در تولید و بیان خود در نظر می‌گیرد. برعکس، کسی که تنها می‌داند چگونه تولید (مشارکت) کند، تأثیر شیوه بازنمایی و بازتاب کلام خود بر دیگران را درک نمی‌کند (Ashly et al., 2013).

پرسش‌نامه شهروندی دیجیتال، در بر گیرنده ۲۴ پرسش در ۴ بعد اخلاق و مسئولیت‌ها، مشارکت آنلاین، سواد دیجیتال و یادگیری است که دارای همسویی محتوایی با پرسش‌نامه ریچاردسون و میلوریدو^۱ (2019) و تفاوت آن در نظر گرفتن مسائل مهم و فرهنگ ایران است. شهروند خوب قرن ۲۱، باید مصرف‌کنندگان باهوشی باشند و قربانی کلاهبرداری اینترنتی، فیشینگ یا سرقت هویت نشوند، هنگام ارتباط و همکاری در اینترنت، تصمیمات مناسب و انتخاب‌های مسئولانه‌ای داشته باشند، روش‌های جدید یادگیری به کمک ابزارهای دیجیتال را بدانند، استانداردها و رویه‌های اخلاقی و مسئولانه به کارگیری ابزارهای دیجیتال را بدانند و آنها را رعایت کنند (Mahadir et al., 2021). روایی همگرا در همبستگی امتیازهای این پرسش‌نامه و ۴ پرسش‌نامه

¹ Richardson & Milovidov

- transition. *Energy Research & Social Science*, 76(3), 102056.
- Broom, C. A. (2020). *Citizenship and social studies curricula in british Columbia, Canada: Contemporary Realities and Alternative Possibilities*. In Delgado-Algarra, E. & Cuenca-López, J. (Eds.). *Handbook of research on citizenship and heritage education*, 56-79. IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-1978-3.ch004>
- Cao, B. (2018). *Defining environmental citizenship*. 1st European Joint Meeting, Lemessos, Cyprus.
- Choi, M., Glassman, M., & Cristol, D. (2017). What is means to be a citizen in the internet age: Development of a reliable and valid digital citizenship scale. *Computers & Education*, 107(c), 100-112.
- Condor, S. (2011). Towards a social psychology of citizenship? introduction to the special issue. *J. Community Appl. Soc. Psychol*, 21(3), 193-201. DOI: 10.1002/casp.1089
- Ddorri, P., Shobeiri, S.M., & Rezaei, M. (2022). Investigating urban environmental behaviors: focusing on the environmental literacy (Case Study: Mashhad city). *Motaleate Shahri*, 11(42), 75-86. [In Persian] doi: 10.34785/J011.2022.928
- Fernández-Prados, J.S., Lozano-Díaz, A., & Ainz-Galende, A. (2021). Measuring digital citizenship: A comparative analysis. *Informatics*, 8(18), 1-13. <https://doi.org/10.3390/informatics8010018>
- Golbahari, N., & Rajablu, A. (2021). Investigating citizenship education in social education textbooks of the third to ninth grade with emphasis on the new educational structure 6-3-3. *Sociology of Social Institutions*, 7(15), 297-324. [In Persian].
- Golparvar, M. (2016). *Applied measurment in organizational psychology*. Volume 1. Tehran, Jangal, Javadane. [In Persian].
- Hadjichambis, Ch. A., & Hadjichambi. P. D. (2020). Environmental citizenship questionnaire (ECQ): The development and validation of an evaluation instrument for secondary school students. *Sustainability*, 12(3), 821. <https://doi.org/10.3390/su12030821>
- Hansmann, R., Laurenti, R., Mehdi, T., & Binder C.R. (2020). Determinants of proenvironmental behavior: A comparison of university students and staff from diverse faculties at a Swiss University. *Journal of Cleaner Production*, 268(2), 121864-121938. doi: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.121864>.
- Hanum, F. F., Komalasari, K., & Masyitoh, S. I. (2018). The need of instructional media online for senior high school students in civic education. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 251, 147-150.
- Hoskins, B., Villalba, G. E., Van Nijlen, D., & Barber, C. (2008). *Measuring civic competence in europe*: پایان‌نامه کارشناسی، گروه علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور.
- دری، پ؛ شبیری، س.م. و رضایی، م. (۱۴۰۱). «بررسی رفتارهای محیط زیستی با تأکید بر سواد زیست محیطی: نمونه مورد مطالعه شهر مشهد. *مطالعات شهری*»، ۱۱(۴۲)، ۷۵-۸۶.
- گل‌بهاری، ن. و رجبلو، ع. (۱۳۹۹). «بررسی آموزش شهروندی در کتب درسی تعلیمات اجتماعی مقاطع سوم تا نهم با تأکید بر ساختار جدید آموزشی ۳-۳-۶. *جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی*»، ۷(۱۵)، ۳۲۴-۲۹۷.
- گل‌پرور، م. (۱۳۹۵). *سنجش کاربردی در روان‌شناسی سازمانی (معرفی پرسش‌نامه‌ها و مقیاس‌ها)*. تهران: جنگل، جاودانه.

References

- Adetoro, N., & Okike, B. (2022). Assessing undergraduates social competence on social media in Nigeria. *Library Philosophy and Practice (e-journal)*, 6788. <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/6788>.
- Ahmadi, Y., & Moradi, S. (2018). Social capital (online and offline) and citizenship culture. *Social Sciences*, 25(81), 101-133. doi: 10.22054/qjss.2017.23871.1600 [In Persian].
- Al-Qatawneh, S.S., Alsalmi, N.R., & Eltahir, E. (2019). The citizenship values included in intermediate stage arabic-language textbook and teachers' awareness of them in the UAE: A case study. *Heliyon*, 5(11), 1-11.
- Alsaati, T., El-Nakla, S., & El-Nakla, D. (2020). Level of sustainability awareness among university students in the eastern province of saudi arabia. *Sustainability*, 12(8), 3159-3174.
- Andreouli, E., & Brice, E. (2022). Citizenship under COVID-19: An analysis of UK political rhetoric during the first wave of the 2020 pandemic. *J Community Appl Soc Psychol*, 32(3), 555-572.
- Arayesh, M., & Taghi Sheikhi, M. (2020). The relationship between citizenship education and sustainable urban development (Case Study: Ardabil City). *Urban Sociological Studies*, 10(34), 33-60. [In Persian]
- Ashly, S., Maksi, A., & Craft, S. (2013). Developing a news media literacy scale. *Journalism & Mass Communication Educator*, 68(1), 7-21.
- Beauchampet, I., & Walsh, B. (2021). Energy citizenship in the Netherlands: The complexities of public engagement in a large-scale energy

- politics: A critical review. Democracy x innovations working paper series*, 3. King Prajadhipok's Institute. Bangkok. <https://ssrn.com/abstract=4053206>.
- Schulz, W., Ainley, J., Fraillon, J., Losito, B., & Agrusti, G. (2016). *IEA international civic and citizenship education study 2016 assessment framework*. Springer International Publishing, Switzerland.
- Tabash, O. (2011). *Examining and comparing the concepts of citizenship education among student and non-student youth of Bonab city*. Bachelor's thesis, Department of Social Sciences, Payam Noor University. [In Persian].
- Telešienė, A., Pauw, B. J., Goldman, D., & Hansmann, R. (2021). Evaluating an educational intervention designed to foster environmental citizenship among undergraduate university students. *Sustainability*, 13(15), 8219. <https://doi.org/10.3390/su13158219>
- Ten Dam, G., Geijsel, F., Reumerman, R., & Ledoux, G. (2011). Measuring young people's citizenship competences. *European Journal of Education*, 46(3), 354-372.
- Yazici, S., & Guven, S. (2017). Development and validation of a citizenship attributional style questionnaire. *The Social Science Journal*, 54(4), 1-8. <http://dx.doi.org/10.1016/j.soscij.2017.06.002>
- Yusliza, Y. M., Amirudin, A., Rahadi, A. R., Athirah, N.S. N.A., Ramayah, T., Muhammad, Z., Dal Mas, F., Massaro, M., Saputra, J., & Mokhlis, K.S. (2020). An investigation of pro-environmental behaviour and sustainable development in Malaysia. *Sustainability*, 12(17), 7083-7105. Retrieved from: [doi:10.3390/su12177083](https://doi.org/10.3390/su12177083)
- A composite indicator based on IEA civic education study 1999 for 14 years old in school*. EUR 23210 EN. Luxembourg.
- James, C., Weinstein, E., & Mendoza, K. (2021). *Teaching digital citizens in today's world: Research and insights behind the Common Sense K-12 Digital Citizenship Curriculum*. (Version 2). San Francisco, CA: Common Sense Media.
- Jones, M. L., & Mitchell, J. K. (2015). Defining and measuring youth digital citizenship. *New Media & Society*, 18(9), 1-17.
- Karatekin, K., & Uysal, C. (2018). Ecological citizenship scale development study. *International Electronic Journal of Environmental Education*, 8(2), 82-104.
- Keating, A. (2016). Educating tomorrow's Citizens: What role can schools play? *Foro de Educacion*, 14(20), 35-47. doi: <http://dx.doi.org/10.14516/fde.2016.014.020.004>
- Mahadir, B. N., Baharudin, H. N., & Ibrahim, N. N. (2021). Digital citizenship skills among undergraduate students in Malaysia: A preliminary study. *International Journal of Evaluation and Research in Education*, 10(3), 835-544.
- Mateu, J.C., & Hernandez, W. (2019). Design, validation, and application of a questionnaire on media education for teachers in training. *Journal of New Approaches in Educational Research*, 8(1), 34-41. DOI: 10.7821/naer.2019.1.329
- Nieuwelink, H., & Oostdam, R. (2021). Time for citizenship in teacher training. *Journal of Social Science Education*, 20(3), 130-146. <https://doi.org/10.11576/jsse-4030>
- Nordin, S. M., Ahmad, T. B. T., Zubairi, M. A., Ismail, H. A. N., Rahman, A. H. A., Trayek, A. A. F., & Ibrahim, B. M. (2016). Psychometric properties of a digital citizenship questionnaire. *International Education Studies*, 9(3), 71-80.
- Pammett, J. (2016). *Questionnaire development report. ISSP 2014- Citizenship II*. Ottawa. <https://www.gesis.org/en/issp/modules/issp-modules-by-topic/citizenship/2014>
- Qian, J. (2020). Urban citizenship. In *International Encyclopedia of Human Geography* (2nd Edition), 14, 33-37.
- Rejekiingsih, T. (2015). *Law awareness forming strategies to reinforce the principles of social function of land rights within the moral dimension of citizenship*. 2nd Gloal Conference on Business and Social Science (pp. 17-18). September, Bali, Indonesia.
- Richardson, J., & Milovidov, E. (2019). *Digital citizenship education handbook*. Council of Europe. Strasbourg, 144. Retrieved from: <https://book.coe.int/en/human-rights-democratic-citizenship-and-interculturalism/7851-digital-citizenship-education-handbook.html>.
- Satidporn, W. (2022). *Citizen participation in Thai*

